

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Petra Vařeková

**Globalizace a kosmopolitní teorie
demokracie**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Petra Vařeková**

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Šimsa, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

VAŘEKOVÁ, Petra. *Globalizace a kosmopolitní teorie demokracie*. Praha, 2012. 62 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Martin Šimsa, Ph.D.

Abstrakt

Tato práce se zabývá možností kosmopolitního přístupu k demokracii ve světě pozměněném globalizačními procesy. Problematika globalizace je rozebrána z pohledu tří současných sociologů – Ulricha Becka, Anthonyho Giddense a Jana Kellera. Bude ukázáno, jakým způsobem ekonomická, kulturní a politická globalizace mění pravidla světové politiky. Moderní koncept demokracie tradičně předpokládá rámec národního státu, nicméně národní státy samy o sobě již nedokážou adekvátně reagovat na globální rozměr současných světových problémů. Tato skutečnost poté umožní otevřít téma kosmopolitismu jako konceptu, který si klade ambice rozšířit demokratické vládnutí i na globální úroveň.

Nejdříve bude představen Kantův kosmopolitní návrh zákonného mezinárodního uspořádání – federace svobodných států. Věčného míru může být podle Kanta dosaženo skrze realizaci veřejného práva ve třech sférách: státoobčanské právo, mezinárodní právo a světoobčanské právo. Na Kanta navázalo několik autorů, kteří různou měrou rozšiřují jeho kosmopolitní představu. John Rawls v *Právu národů* navrhuje politickou koncepci práva a spravedlnosti, která zůstává pevně v rámci norem mezinárodního práva. Naopak kosmopolitní autoři jako David Held a Daniel Archibugi navrhují takovou reformu mezinárodních institucí, jejímž konečným důsledkem by mohlo být vytvoření kosmopolitní demokracie. Jürgen Habermas se pokouší o smíření mezi procesy národní politiky a mezi kosmopolitními institucemi prostřednictvím konstitucionalizace mezinárodního práva. Hlavním cílem práce je na základě analýzy tří rozdílných přístupů k revizi kantovského projektu ověřit, zda jsou kosmopolitní teorie relevantní odpovědí na fenomén globalizace.

Abstract

This thesis is concerned with possibility of a cosmopolitan approach to democracy in the world changed by processes of globalization. The issue of

globalization is analyzed from the perspective of three contemporary sociologists – Ulrich Beck, Anthony Giddens and Jan Keller. It will be shown in which way economic, cultural and political globalization changes rules of world politics. A modern concept of democracy traditionally assumed the nation-state framework, however nation-states are no longer able to react adequately to the global dimension of contemporary world issues. This fact allows thesis to open up a concept of cosmopolitanism that has ambitions to expand democratic governance at the global level.

First this thesis will introduce Kant's cosmopolitan proposition of international legal order – a voluntary league of states. According to Kant, a perpetual peace can be achieved through realization of three spheres of public law: constitutional law, international law and cosmopolitan law. Many authors responded to Kant's position, each of them in a quite different way. In *The Law of Peoples* John Rawls proposes a political conception of right and justice that applies strictly to the principles and norms of international law. On the other hand, cosmopolitan authors like David Held and Daniele Archibugi design such reform of international institutions that could eventually lead to an establishment of cosmopolitan democracy. Jürgen Habermas attempts to reconcile national politics and cosmopolitan institutions by the constitutionalization of international law. This thesis aspires to verify, on the basis of three approaches to the kantian project, whether cosmopolitan theories are relevant to a phenomenon of globalization or not.

Klíčová slova

Globalizace, národní stát, kosmopolitismus, demokracie, světoobčanské právo, mezinárodní instituce, kosmopolitní demokracie

Keywords

Globalization, nation-state, cosmopolitanism, democracy, cosmopolitan law, international institutions, cosmopolitan democracy

Rozsah práce: 125 565 znaků

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji také, že tato práce nebyla využita k získání jiného titulu. Současně souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne:

Petra Vařeková

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu práce PhDr. Martinu Šimsovi, Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivý a ochotný přístup ke všem mým dotazům a tvůrčím blokům.

**Institut politologických studií
Projekt bakalářské práce**

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Projekt bakalářské práce

na téma

**Globalizace a kosmopolitní teorie
demokracie**

Autor: **Petra Vařeková**

Obor a ročník: **Politologie a mezinárodní vztahy, 3. ročník**

Akademický rok: **2010/2011**

Navrhnutý konzultant: **PhDr. Martin Šimsa PhD.**

Datum odevzdání: **6. 6. 2011**

1. Úvod

1.1. Vymezení tématu a odůvodnění jeho výběru

Globalizace je pojem široký, obtížně definovatelný. Je to pojem přizpůsobitelný úmyslu vykládajícího. Globalizace se projevuje v různých dimenzích - hospodářské, politické, ekologické, kulturní či biografické. Její projevy mají ve všech oblastech něco společného - mizí dříve jasně stanovené hranice jednání a objevují se nové vazby a spojení, pro které vzdálenost přestává být relevantní aspekt.

Ve své bakalářské práci bych ráda fenomén globalizace rozebrala z různých úhlů – z pohledu filosofického, sociologického a politologického. Nebudu se pokoušet stanovit definici globalizace, mým cílem je načrtnout možnosti, kterými mění současné uspořádání světového řádu. V tomto obtížně definovatelném chaosu, který globalizační procesy zapříčinily, se snaží různé teoretické koncepty nastolit rovnováhu a kosmopolitní demokracie je jedním z nich.

Kosmopolitismus není ideou novou, je přítomný již v myšlenkách antických stoiků. Jejich vliv se projevil v křesťanství, které vlastní vizi kosmopolitní obce slučovalo s obcí Boží, ohraničené pouze vírou. Pro humanisty je kosmopolitismus poutem, které spojuje všechny lidi v prostoru všeobecné tolerance. Jak je zřejmé, myšlenka vytvoření jedné celosvětové kosmopolitní obce prostupuje celé dějiny filosofie. Nabývá na své aktuálnosti v současné globální společnosti charakterizované celosvětově propojeným ekonomickým systémem, globálním dosahem médií, globální populární kulturou či celosvětovými migračními proudy.

Kosmopolitní demokracie je založena na modelu světoobčanské společnosti. Základem pro kosmopolitní demokracii jsou nadnárodně platná základní práva. O nich se již zmiňuje Kant ve svém díle *K věčnému míru*. Podle Kanta se lze vůči barbarství chránit pouze tím, že základní práva budou platit globálně. Věčný mír lze zajistit tím, že pro všechny budou platit stejná světoobčanská práva. Ke Kantově světoobčanské společnosti nás procesy globalizace dovedly o krůček blíže, ovšem tato ideální představa zdaleka ještě nevyřešila, kdo bude zajišťovat spravedlivý chod takovéto společnosti.

Zde naráží kosmopolitní představa na klíčový problém: Kdo bude tyto základní občanská práva garantovat? V současné době si v ochraně lidských práv konkurují různí aktéři – státní i nestátní. V kosmopolitickém ideálním modelu je přímý vztah mezi jedincem a mezistátními a nevládními organizacemi. Priorita národního státu je zpochybňována. Cílem tohoto modelu je opravdové rozvinutí globální občanské

společnosti. V takové společnosti budou základní práva garantována nadnárodně prostřednictvím multidimenzionální sítě vzájemných spojení a závazků.

Globální řád se vymezuje v rozmanitých sítích moci, které zahrnují instituce, kulturu, hospodářství, mezinárodní závislosti, organizovanou pomoc atd. Kosmopolitní demokracie si klade ambice vytvořit z těchto různorodých sítí mocenskou rovnováhu mezi jedinci, národy a nadnárodními organizacemi.

1.2. Výzkumné otázky a hypotézy

Je kosmopolitní vize světoobčanské společnosti relevantní odpovědí k procesům globalizace? Je kosmopolitismus adekvátním modelem, který povede k udržení demokracie na globální úrovni? Je reálná představa nadnárodní garance a legitimizace základních (světoobčanských) práv? Ve své práci budu zkoumat, zda je kosmopolitní demokracie pouze nedosažitelným ideálem či zda se jedná o realistickou představu s dohodnutými způsoby řešení konfliktů. Dále se budu zabývat problémem přenosu suverenity z národních států na nadnárodní instituce a organizace, který kosmopolitismus předpokládá.

1.3. Metoda zpracování tématu

Vzhledem k tématu bude práce vedena v čistě teoretické rovině. Mým cílem je dosáhnout jakési syntézy pohledů několika autorů, kteří se dané tematice věnují. Budu užívat tedy z převážné části deskriptivní metodu. Kosmopolitní demokracie je ideálním modelem, který se v praxi v plné míře nikdy neuskutečnil. Ve své práci se budu věnovat tomu, zda je tento model reálnou perspektivou globalizovaného světa. Deskriptivně-analytickou metodou přiblížím názory světových autorů, jak si kosmopolitní teorii představují a v čem vidí její úskalí. Nakonec bych ráda shrnula, zda je kosmopolitismus vůbec relevantní teorií. V celé své práci se budu pohybovat v analyticko-normativním duchu.

2. Předpokládaná osnova práce

1. Úvod

2. V jakých dimenzích se projevuje globalizace a jak mění podobu světového řádu?

2.1 Globalizace z filosofického hlediska

2.3 Globalizace ze sociologického hlediska

- 2.4 Globalizace z politologického hlediska
- 3. Kosmopolitní pohled a vize nadnárodní občanské společnosti
 - 3.1 Kosmopolitismus v historické perspektivě - kosmopolitní myšlenky v dílech antických, středověkých a novověkých filosofů
 - 3.2 Kantovo pojetí světových dějin a světoobčanství
 - 3.3 Held a kosmopolitní vládnutí
 - 3.4 Rawls a právo národů
 - 3.5 Habermas a kosmopolitní konstutucionalismus
 - 3.6 Ferrarův politický kosmopolitismus
- 4. Kritika kosmopolitních teorií: Jsou relevantní odpovědi na fenomén globalizace?
- 5. Závěr

3. Předběžný seznam literatury a zdrojů

- BECK, U. *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi*. Z němčiny přeložil M. Pavka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 191 s. ISBN 978-80-7325-123-9.
- BECK, U. *Moc a protiváha va globálním věku: Nová ekonomie světové politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 460 s. ISBN 978-80-86429-67-0.
- BECK, U. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Z němčiny přeložil O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- BECK, U. *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Z němčiny přeložil B. Horyna. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 273 s. ISBN 978-80-86429-64-9.
- DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu*. Praha: Paseka, 2007. 144 s. ISBN 978-80-7185-719-8.
- FERRARA, A. *Nedostatek soudnosti? Evropská a kosmopolitní otázka*. Praha: Filosofia, 2007. 138 s. ISBN 978-80-7007-257-8.
- HABERMAS, J.; SHAPIRO, I. *Teorie demokracie dnes*. Z němčiny přeložil M. Pokorný. Předmluva M. Znoj. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2002. 95 s. ISBN 80-7007-156-7.

- HABERMAS, J. *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. 704 s. ISBN 3-518-58127-9.
- HABERMAS, J. *Die postnationale Konstellation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998. 255 s. ISBN 3-518-12095-6.
- HEGEL, G. W. F. *Základy filosofie práva*. Z němčiny přeložil V. Špalek. Praha: Academia, 1992. 378 s. ISBN 80-200-0296-0.
- HELD, D. *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*. Cambridge: Polity, 2003. 602 s. ISBN 0-7456-3135-5.
- HELD, D. *Political theory today*. Cambridge, Polity, 1991. 372 s. ISBN 9780745608563.
- HELD, D. *Democracy and the Global Order: from the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge, Polity, 1995. 336 s. ISBN 9780745600567
- HRUBEC, M. *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha: Filosofia, 2004. 355 s. ISBN 80-7007-210-5.
- KANT, I. *K věčnému míru: Filosofický projekt; O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Z němčiny přeložil K. Novotný. Praha: Oikúméné, 1999. 101 s. ISBN 80-86005-55-2.
- LAPKA, M.; RIKOON, J.S.; CUDLÍNOVÁ, E. *Is globalization overpowering democracy? The challenge for ecology, economy and culture*. Plzeň: Česká společnost pro krajinnou ekologii CALE, 2007. 288 s. ISBN 978-80-7363-125-3.
- RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-96-9.
- RAWLS, J. *Political liberalism*. New York: Columbia University Press, 2005. 525 s. ISBN 0-231-13089-9.
- RAWLS, John. *The law of peoples: with "The idea of public reason revised"*. Cambridge (Mass.); London: Harvard University Press, 1999. 199 s. ISBN 0-674-00079-X.

Obsah

Úvod	2
1. Globalizace a měnící se role národního státu	5
1.1. Druhá fáze modernity	5
1.2. Spor o povahu globalizace	7
1.3. Ulrich Beck a kritika metodologického nacionalismu.....	10
1.4. Národnost a státní suverenita v globálním věku	11
1.5. Kosmopolitní teorie jako odpověď na fenomén globalizace?.....	13
2. Kantova idea věčného míru ve světoobčanském stavu	15
2.1. Kant a stoicismus.....	15
2.2. Zdroje Kantova kosmopolitismu	16
2.3. Foedus pacificum.....	18
2.4. Odvození kosmopolitního stavu z principů přírody	22
2.5. Současná reflexe Kantova projektu „věčného míru“	23
3. Rawls a právo národů.....	24
3.1. Realistická utopie – Společnost liberálních a slušných národů.....	24
3.2. Státy stojící mimo zákon a otázka legitimacy intervencí.....	26
3.3. Rawlsova interpretace Kanta.....	28
3.4. Rawls a kosmopolitní kritika.....	29
4. Kosmopolitní model demokracie	32
4.1. Proč je potřeba kosmopolitní demokracie?.....	32
4.2. Víceúrovňová struktura demokratického vládnutí	34
4.3. Problémy a dilemata globálního vládnutí	36
4.4. Kosmopolitní model demokracie	38
5. Habermas a konstitucionalizace mezinárodního práva	41
5.1. Habermasova revize Kantova projektu.....	41
5.2. Konstituční patriotismus jako alternativa nacionalismu	44
5.3. Konstitucionalizace mezinárodního práva	46
5.4. Habermas jako střední cesta?	49
6. Shrnutí: Tři přístupy k revizi kantovského projektu	50
Závěr	56
Summary.....	58
Použitá literatura	59

Úvod

V současné době je velmi populární tvrdit, že se nacházíme v globálním věku. Ať už si pod tímto tvrzením představíme cokoli, je patrné, že jsme svědky mnoha převratných změn. Rozšiřování světového trhu, vzájemné kulturní propojování a další důsledky globalizačních procesů změnily pravidla světové politiky. Nacházíme se teď v situaci, kdy přestávají platit staré představy o podobě a úloze základní jednotky mezinárodního systému - národního státu. Soubor ekonomických, sociálních a politických změn vyvolaných globalizačními procesy pouze zintenzivnil snahu nalézt alternativu k nacionalismu a národně-státní perspektivě světové politiky.

V souvislosti s ekonomickou, kulturní a politickou globalizací se objevují nové problémy, jejichž dosah dalece přesahuje akceschopnost jednotlivých národních států. S rostoucím množstvím světových aktérů v procesu globálního rozhodování ztrácejí státy svoji dříve neotřesitelnou vnitřní a vnější suverenitu, která se nyní musí přizpůsobovat novým regionálním a globálním formám vládnutí. Moderní koncept demokracie přitom pro své fungování tradičně předpokládal rámec národního státu, a proto se v souvislosti s aktuálním rozvojem nadnárodních forem politického rozhodování hovoří o určité ztrátě demokracie.

Pakliže přijmeme za pravdivou premisu, že národně-státní perspektiva již přestává efektivně reflektovat globální propojenost kapitálu, kultury a politiky, musíme se porozhlédnout po jiném normativním konceptu, který dokáže pojmut i takové změny a výzvy, které s sebou globalizace přináší. Není přitom třeba hledat nic nového, stačí probádat bohaté studnice antické filosofie. Zde mezi stoiky můžeme nalézt možnou odpověď na kritiku národní metafyziky - kosmopolitismus. Kosmopolitismus nepohlíží na člověka jako na občana konkrétního státního útvaru, nýbrž definuje člověka jeho obecnými lidskými vlastnostmi a považuje ho za občana celého světa. Jako normativní koncept je kosmopolitismus přísně univerzalistický, neboť jediná platná pravidla jsou ta, která lze aplikovat na celé lidstvo. Globalizace a její důsledky jsou ovšem problémem současným, a proto je třeba na něj nahlížet z pohledu současného kosmopolitismu. Současné kosmopolitní teorie nemají jen podobu filosofických úvah o sdíleném lidství, nýbrž předkládají konkrétní politické, právní a morální požadavky, což se v této práci pokusím ukázat.

Ve své bakalářské práci si budu pokládat následující výzkumné otázky: Je žádoucí nadnárodní garance kosmopolitních práv? Může být docíleno větší demokratizace globálního vládnutí prostřednictvím kosmopolitní reformy mezinárodních institucí? Je reálná kosmopolitní představa vytvoření univerzálního demokratického státu? Na základě analýzy textů tří současných autorů – Johna Rawlse, Jürgena Habermase a Davida Helda – se pokusím rozebrat, do jaké míry je dnes realizovatelný kosmopolitní projekt, který před více než dvěma stoletími politicky poprvé zformuloval Immanuel Kant. Cílem této práce je tedy potvrdit nebo vyvrátit následující hypotézu: Kosmopolitní teorie jsou relevantní odpovědí na fenomén globalizace.

Předkládaná bakalářská práce je zpřesněním původního projektu, který byl psaný v době, kdy jsem s tématem ještě nebyla důkladně seznámena, tudíž některé formulace jsou poněkud nevhodné a nepřesné. Týká se to např. výzkumných otázek, z nichž jednu jsem rozšířila do dvou přesněji formulovaných a z další jsem vytvořila hlavní hypotézu. Větší změnou ve struktuře práce bude vynechání samostatné kapitoly k historické perspektivě kosmopolitismu a kapitoly věnující se Alessandru Ferrarovi, nicméně vše bude v rámci jiných kapitol zohledněno. Domnívám se, že vynechání těchto dvou kapitol zpřehlednilo tematicky již tak rozsáhlou práci. Jsem přesvědčena, že veškerá drobná odchýlení se od původního projektu přispěla ke kvalitnějšímu splnění cíle práce – zhodnotit současnou diskuzi o možnostech kosmopolitního přístupu k demokracii na pozadí světa pozměněného globalizací.

V první kapitole se budu věnovat objasnění poměrně problematického pojmu globalizace. Globalizaci a způsob, jakým proměňuje podobu světového řádu v druhé moderně, zohledním z pohledu tří současných sociologů – Jana Kellera, Ulricha Becka a Anthonyho Giddense. Becka a Giddense jsem si vybrala proto, že oba autoři reagují na skutečnost, že paradigma národního státu přestává být v globalizaci pozměněné světové politice aktuální, a oba považují kosmopolitní přístup za možnou alternativu. Jan Keller z obou autorů do určité míry vychází, a proto je, dle mého názoru, vhodně doplňuje. Hlavním cílem této kapitoly bude ukázat, že národní státy samy o sobě již nedokážou adekvátně reagovat na globální rozměr civilizačních problémů, což mi poté umožní otevřít téma kosmopolitismu jako projektu, který si klade ambice vyřešit tyto problémy institucionalizováním demokratického vládnutí i na globální úrovni.

Na začátku hlavní části práce, která se bude zabývat kosmopolitními teoriemi demokracie, stojí Kantovo vymezení kosmopolitního stavu prostřednictvím

světoobčanského práva. Tato kapitola bude věnována Kantově projektu věčného míru, který si klade za cíl ukončit trvale všechny války. Kant zde vychází ze stoického pojetí člověka jako světoobčana, kterému náleží právo vlastní všem lidem bez rozdílu – právo na společné vlastnění zemského povrchu. Toto světoobčanské právo mělo doplňovat a později nahradit právo mezinárodní. Mělo tak být učiněno poté, co by byl dokončen federalismus svobodných států, které chtějí žít společně v trvalém míru. Na Kantovu interpretaci světoobčanství navazuje mnoho současných autorů. V dalších kapitolách se budu věnovat těm z nich, kteří, dle mého názoru, nejlépe reflektují široký záběr Kantova kosmopolitního odkazu.

Ve třetí kapitole rozeberu kosmopolitně zdrženlivý přístup Johna Rawlse, jenž ve svém návrhu možného mezinárodního uspořádání - Společnosti liberálních a slušných národů, které žijí v souladu pod právem národů¹ - zůstává pevně v hranicích mezinárodního práva. Navzdory Rawlsově kosmopolitní rezervovanosti přispělo *Právo národů* nebyvalým způsobem k diskusi o možnostech a mezích kosmopolitního přístupu v mezinárodní politice. Projevilo se to např. v reakcích Rawlsových žáků Thomase Pogga a Charlese Beitze, kteří se vymezili vůči jeho politickému pojetí mezinárodní spravedlnosti, jež považují za nedostatečné a navrhují jeho rozšíření o kosmopolitní rozměr.

V další kapitole se budu věnovat obhájčům kosmopolitního modelu demokracie, kteří, na rozdíl od Rawlse, věří v globální šíření demokracie. Obhájce kosmopolitní demokracie lze zařadit do krajního spektra teorií zabývajících se kosmopolitismem. Krajního v tom smyslu, že dovádí myšlenku kosmopolitismu do jeho nejradikálnější formy – možnosti vytvoření globálního demokratického státu. Instituce tohoto univerzálního státu by podle jeho obhájců byly nadřazeny národním státům a spravedlnosti by bylo dosahováno prostřednictvím kosmopolitního práva platného přímo a nezprostředkovaně na všechny občany světa. Typickým představitelem tohoto radikálně kosmopolitního proudu je David Held, jehož kosmopolitní návrhy budou hlavní kostrou této kapitoly. Dalším klíčovým autorem bude také Daniel Archibugi, který na Helda v mnohém navázal.

Ve čtvrté kapitole se budu věnovat Jürgenu Habermasovi a jeho interpretaci Kantova světoobčanského práva. Habermas se domnívá, že je třeba Kantův koncept věčného míru upřesnit a rozšířit v několika ohledech. Na rozdíl od Rawlse, který

¹ Pojem právo národů s počátečním malým písmenem značí Rawlsův návrh právního konceptu. *Právo národů* budu používat v případě, když zmiňuji celou knihu.

považuje současný stav mezinárodních institucí za dostatečný, Habermas navrhuje praktické možnosti jejich rekonstrukce. Domnívá se, že je třeba institucionální reformy OSN, ovšem nepřistupuje k tomu takovým radikálním způsobem jako kosmopolitní autoři, kteří za konečný cíl této reformy považují vytvoření kosmopolitní demokracie na globální úrovni. Habermas je v otázce možnosti vytvoření kosmopolitní demokracie zdrženlivý, navrhuje pouze větší kosmopolitizaci mezinárodního práva a mezinárodních institucí.

V poslední kapitole se pokusím zhodnotit předkládanou diskuzi nad kosmopolitními přístupy k demokracii. Srovnáním tří přístupů, které se liší doporučovanou mírou kosmopolitní reformy mezinárodních institucí a názorem na vytvoření globálního demokratického státu, osvětlím tři možné interpretační výklady výzkumných otázek této práce.

1. Globalizace a mění se role národního státu

1.1. Druhá fáze modernity

Neexistuje jasná shoda v názoru, co vše k procesu modernizace patří a kdy tento proces vůbec začal. O první vlně modernizace lze obecně říci, že se jednalo o celospolečenskou transformaci, při které došlo k přechodu od tradiční společnosti ke společnosti moderní. V průběhu 19. století byl modernizací postupně dokončen rozklad agrární společnosti a vytvářela se společnost industriální. Polarita mezi tradiční a moderní společností se stala východiskem pro teorie první vlny modernizace. Ve snaze konkretizovat průběh a podstatu modernizace zkoumaly různé projevy první modernity – industrializaci a doprovodnou urbanizaci, vzestup sociální mobility, nastartování vědecko-technického pokroku, rozšiřování vzdělání, apod. Tyto teorie kvůli svému jednorozměrnému vidění moderních společností spíše selhaly v pokusech objektivně zachytit přechod od tradice k modernitě a postihnout tak povahu modernizačních procesů.²

Dnes se nacházíme již ve druhé výrazné vlně modernizace. Představa modernizované společnosti se ovšem radikálně změnila. „Cílem modernizace se stává

² KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 194 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 46. ISBN 9788086429663, s. 18-33.

rozbití toho, co bylo ještě nedávno považováno za její vyvrcholení.³ V poslední čtvrtině 20. století začalo být zřejmé, že dochází k přelomu uvnitř moderny, která byla do té doby považována za ukončenou. Důvodem byl všeobecně rozšířený „mýtus, podle něhož vospělá industriální společnost se svými schématy práce a života, se svými sektory produkce a se svým myšlením v kategoriích ekonomického růstu, se svým pojmáním vědy a techniky a se svými formami demokracie je společností *veskrze moderní* a představuje vrchol moderny, o jehož překonání nelze smysluplně uvažovat.“⁴

V druhé polovině 20. století bylo již jasné, že tento proces zdaleka ukončen nebyl, neboť modernizace v rámci industriální společnosti byla postupně nahrazována modernizací samotných premis industriální společnosti. Tato druhá vlna modernizace se také nazývá modernizací reflexivní. Industrializovaná společnost, jež byla v první vlně modernizace vytvořena, je dnes druhou vlnou modernizace rozkládána a v kontinuitě moderny tak vzniká nová společenská podoba, kterou Ulrich Beck označuje jako „riziková společnost“.⁵

Koncepci reflexivní modernity tak, jak ji formuluje Beck, lze považovat za prototyp emancipačních teorií modernizace, jež vznikly v reakci na technologické, ekologické, sociální a politické problémy, které se začaly projevovat v druhé polovině 20. století uvnitř moderních společností.⁶ Beck vychází z tvrzení, že vývoj modernity probíhá ve dvou kvalitativně rozdílných fázích. Výchozí etapu označuje za jednoduchou průmyslovou modernitu, která vznikla modernizací tradice. Způsob, jakým průmyslová modernita vytvářela pokrok, vyprodukoval i nechtěné vedlejší důsledky - problémy vyplývající z technicko-ekonomického vývoje samotného. Vytvářely se zcela nové konflikty a nová napětí a proces modernizace se stával sám sobě tématem i problémem. Na pozadí této krize se rodí druhá, reflexivní nebo také radikalizovaná modernita. Ta si uvědomuje, že na rozdíl od 19. století a první poloviny 20. století nelze dnes už rizika a důsledky modernizace „ohraničit lokálně nebo s přihlédnutím ke specifickým skupinám, nýbrž obsahují v sobě tendenci ke globalizaci, která zahrnuje produkci i reprodukci a přesahuje státní hranice a v tom smyslu vede ke vzniku nadnárodních a třídně nespécifikovaných globálních hrozeb s novou sociální a politickou dynamikou.“⁷

³ KELLER (2007): *cit. d.*, s. 11.

⁴ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Vyd. 1. Překlad Otakar Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 431 s. POST, 9. sv. ISBN 80-864-2932-6, s. 16. BECK (2004): *cit. d.*, s. 16.

⁵ BECK (2004): *cit. d.*, s. 14.

⁶ KELLER (2007): *cit. d.*, s. 34-58.

⁷ BECK (2004): *cit. d.*, s. 18.

Hlavní rozdíl mezi první a druhou modernou je v tom, že vzniklá globalita je již nezvratná.⁸

Podle Becka je typickým rysem druhé modernity její krajní ambivalentnost. Budoucnost se stává nejistou, neboť je stále méně odvoditelná od minulosti. „Reflexivní modernizace může dostat svět, včetně západního světa, na šikmou plochu, která urychlí jeho zánik. Anebo může umožnit to, co se až dosud zdálo být téměř vyloučené: revizi a reformu industriální moderny, jejích vlastních cílů, základů, životních a výrobních forem, jejího pojetí morálky a racionality.“⁹ Příčinou této ambivalentnosti je skutečnost, že instituce první modernity nedokážou podle Becka adekvátně řešit problémy dnešní rizikové společnosti a instituce, které by odpovídaly duchu reflexivní modernity, ještě nejsou dotvořeny. „Za rozmanitostí zájmů hrozí a narůstá skutečnost rizika, které už nezná žádné sociální a národní rozdíly a hranice.“¹⁰ Riziková společnost – termín, kterým Beck označuje současný stav vyvolaný vedlejšími důsledky modernizace a globalizace - vytváří nové zájmové antagonismy a novou obecnost ohrožení, kdy jsme všichni společně bez výjimky vystaveni tlaku stále se stupňujících civilizačních rizik. Problémy životního prostředí, obavy z terorismu, zbraně hromadného ničení a celková hrozba civilizační apokalypsy dává vzniknout tomu, co Beck nazývá „společné formy ohrožení“. Současně s tím, jak rostou rizika, je čím dál jasnější, že rámec národních států není schopen tyto výzvy řešit, což má za následek vznik určitého politického vakua, ve kterém se stále více uplatňují nestátní aktéři a nadnárodní formy kooperace.

1.2. Spor o povahu globalizace

„Proces globalizace představuje celosvětové vyústění modernizačních tendencí. Globalizace je tou nejpřímější odpovědí na výzvy teorií modernizace.“¹¹ Podle Becka globalizace dokončuje hospodářsky to, co je politicky vyvoláváno individualizací a intelektuálně stimulováno postmodernou – rozklad moderny. „Tím se rozpadá historický svazek mezi tržním hospodářstvím, sociálním státem a demokracií, který dosud integroval a legitimoval západní model, národněstátní projekt moderny.“¹²

⁸ BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. 1. vyd. Překlad Marek Pavka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 191 s. Sociologická řada, sv. č. 4. ISBN 978-807-3251-239, s. 17.

⁹ KELLER (2007): *cit. d.*, s. 56.

¹⁰ BECK (2004): *cit. d.*, s. 60.

¹¹ KELLER (2007): *cit. d.*, s. 121.

¹² BECK (2007): *Co je to globalizace?*, s. 16.

Stejně jako tomu je s nejednoznačností modernizačních procesů, tak ani v tomto případě neexistuje shoda v tom, kdy globalizace začala a co všechno v sobě tento jev zahrnuje. Nejasnost v chápání obsahu globalizace souvisí také se skutečností, že různí sociální aktéři pojmají na základě svých individuálních zájmů odlišně kontext, v jakém lze globalizaci interpretovat. Globalizace se od 90. let minulého století stala jedním z nejvíce diskutovaných problémů doby, a přesto, nebo spíše právě proto, kolem ní koluje mnoho teorií, představ a předsudků. „Neexistuje souhlas v chápání obsahu pojmu globalizace. Existuje shoda v tom, že jde o reálný, a nikoli smyšlený fenomén nebo mýtus.“¹³

Také v otázce datování počátku globalizace lze nalézt neuvěřitelné množství teorií. Někteří za počátek globalizace považují již Římskou říši a pro jiné je tento jev otázkou několika posledních desetiletí. Jan Keller je toho názoru, že první fáze globalizace začala po druhé světové válce a byla spojena se snahou přenést vzorce průmyslové modernity ze zemí Severu do zemí světového Jihu. Tato fáze je spojena s rozvojovou pomocí, kdy méně rozvinutým zemím světa byly vyspělejšími zeměmi vnucovány „recepty“ na modernizaci. Výsledkem tohoto slepého napodobování bylo, že izolované technické a organizační prvky byly zcela nevhodně implantovány do prostředí, ve kterém působily někdy až rozkladným způsobem. „Zatímco v první fázi zůstávaly hlavními aktéry modernizace jednotlivé státy a jejich vlády, situace se především od sedmdesátých let 20. století začíná měnit a v osmdesátých letech má již globalizace nového hlavního aktéra. Jsou jím obří nadnárodní korporace, které se jako první naučily profitovat z postupného a krajně selektivního odbourávání hranic, k němuž pozvolna dochází již v první fázi globalizace.“¹⁴ V důsledku globalizace tak společnost přestává fungovat v trvale vymezených hranicích národních států. Závažné problémy se rozšiřují celoplanetárně, zatímco nástroje jejich řešení mají v rukou lokální vlády, které ovšem nedokážou postihnout globální rozměr těchto problémů. „Tato skutečnost podněcuje úvahy o tom, zda se do budoucna rýsuje nějaká forma celosvětové politické moci, která by odpovídala potřebě regulace sil ekonomiky na globální úrovni.“¹⁵

„Globalizace není jednosměrným či jednorozměrným procesem, nýbrž probíhá v ní složitá interakce mezi různými úrovněmi – ekonomickou, kulturní, technickou,

¹³ SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, 350 s. Filosofie a sociální vědy, sv. 35. ISBN 978-807-0073-209, s. 24.

¹⁴ KELLER (2007): *cit. d.*, s. 129.

¹⁵ KELLER (2007): *cit. d.*, s. 121.

politickou, sociální.“¹⁶ Jak již bylo řečeno, co se týče obsahu globalizace, neexistuje mezi různými sociálními aktéry názorová shoda. Někteří v globalizaci vidí stále užší ekonomické propojování jednotlivých částí světa a jejich rostoucí vzájemnou závislost. Jiní kladou globalizaci spíše do roviny kulturní vzájemnosti a hovoří o „prohlubujícím se kontaktu a vzájemném obohacování různorodých kultur“. Jádro globalizačních procesů můžeme také umístit do politické roviny, kde jsme svědky ústupu role národních států a otevírání prostoru pro rostoucí úlohu regionálních hnutí a nadnárodních politických identit. Podle Kellera jsou hlavním obsahem globalizace nesporně „pronikavé změny v organizaci produkčních a distribučních aktivit, a to změny takového rozsahu, že vedly k vychýlení dosavadní rovnováhy mezi institucemi politiky a ekonomiky, na níž byla založena jak suverenita národního státu, tak také fungování národních ekonomik.“¹⁷

„Globalizace znamená dvojí: byla zahájena nová hra, s ní pozbyla platnosti pravidla a základní pojmy staré hry, i když je ještě dále provozována.“¹⁸ Beck osvětluje důsledky globalizace pomocí pojmu „metahra světové politiky.“¹⁹ Tato metahra v oblasti světové politiky znamená to samé, co zobecněně reflexivní modernizace. Jejich společná idea spočívá v interferenci vedlejších důsledků modernizačních a globalizačních procesů. V praxi to např. znamená, že přestože světoví ekonomičtí aktéři jednají ekonomicky, tak důsledky jejich činností mají významný politický vliv. Ve staré hře platily staré instituce a hranice, které byly vytvářeny v rámci národních států a pravidel mezinárodního práva. „S globalizací však vznikl nový prostor a nový rámec jednání: politika je *zbavena hranic a odstátněna*, což vede k tomu, že se vynořují další hráči, nové role, nové zdroje, neznámá pravidla, nové rozpory a konflikty. Ve staré hře měly všechny kameny jediný způsob tahu. To už pro novou, bezejmennou hru o moc a vládu neplatí.“²⁰ Beck se domnívá, že jediný způsob, jak uspět v této světové politické metahře, ve které jsou pravidla a hranice nově vyjednávány, je zaujmout kosmopolitní pohled.

¹⁶ SUŠA (2010): *cit. d.*, s. 25.

¹⁷ KELLER (2007): *cit. d.*, s. 124.

¹⁸ BECK, Ulrich. *Moc a protiváha moci v globálním věku: nová ekonomie světové politiky*. Vyd. 1. Překlad Alena Bakešová, Vladimír Jochmann. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 460 s. POST, sv. 11. ISBN 978-808-6429-670, s. 27.

¹⁹ BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 23-30.

²⁰ BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 27-28.

1.3. Ulrich Beck a kritika metodologického nacionalismu

„Metodologický nacionalismus předpokládá, že národní stát je legitimizačním zdrojem nadnárodních norem a organizací a jako takový je konstantní a absolutní.“²¹ Metodologický nacionalismus konceptuálně spojuje ideu společnosti s národním státem. Národní stát je tak považován za přirozenou a nutnou formu moderní společnosti. Ovšem dnes - v důsledku hospodářské a kulturní globalizace - stojí pojem a organizační forma státu před novými výzvami. Národní stát už není jediným aktérem mezinárodního systému, nýbrž jedním z mnoha aktérů. Beck se domnívá, že není třeba národní stát odsoudit k rozkladu, naopak je třeba brát v úvahu možnost jeho „sebetransformace“: „Jen když se státům podaří vyrovnat se s mobilním kapitálem a nově definovat a organizovat své mocenské pozice a herní tahy, může být rozklad státní moci a autority mezinárodně zastaven, dokonce obrácen ve svůj protiklad.“²²

Kritiku metodologického nacionalismu lze nalézt mezi sociology²³ už v 70. letech 20. století. V rámci reflexivní sociologie tito autoři přišli s „kritickými argumenty, které zavrhovaly neproblematický metodologický přístup současných sociálních věd ke společnosti/národnímu státu, jako by šlo o svébytnou, autonomní a uzavřenou jednotku zkoumání.“²⁴

Ulrich Beck tuto kritiku zradikalizoval tím, že ji pojal jako velký přelom v historii sociální teorie. „Beck přirovnává nástup kosmopolitních norem v naší době k obrovské změně, kterou v sedmnáctém století způsobil vestfálský mír.“²⁵ Vestfálský systém, rámec mezinárodních vztahů první modernity, charakterizuje Beck jako hobbesovský přirozený stav v pravém smyslu slova. Beckovo pojetí radikálně odděluje minulost od přítomnosti, kdy všechny události před nástupem nového kosmopolitního řádu stvrzují dějiny národního státu a kosmopolitní řád současnosti se jeví výhradně jako produkt naší vlastní doby. „Problematičnost kritiky metodologického nacionalismu, tak jak ji formuluje Beck, tkví v tom, že jeho kritika akceptuje premisy metodologického nacionalismu a odlišuje se jedine tím, že vyhlašuje nástup nové

²¹ BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 44.

²² BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 35.

²³ Viz např. GIDDENS, Anthony. *The class structure of the advanced societies*. 2nd ed. London: Hutchinson, 1981c1980, 366 s. ISBN 00-914-1891-7.

²⁴ SZALÓ, Csaba. Transnacionalismus a kritika metodologického nacionalismu. *Sociální studia*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2006, roč. 6, č. 1, s. 49-68. ISSN 1214-813x, s. 53.

²⁵ FINE, Robert David. *Kosmopolitismus: základní ideje globálního uspořádání*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2011. 273 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 39. ISBN 978-80-7007-346-9, s. 41.

epochy, druhé modernity, v níž národní princip politické organizace definitivně ustupuje principu kosmopolitnímu.²⁶

Beck nicméně oprávněně upozorňuje na mezery metodologického nacionalismu, který byl v první moderně směřován s národně-státní perspektivou politického jednání. Vycházelo se z názoru, že demokracie je uskutečnitelná pouze v národním státě a vzájemná konkurence národních států představuje základní princip mezinárodních vztahů. Beck se domnívá, že ve světové rizikové společnosti potřebujeme nějakou novou velkou ideu - ideu kosmopolitismu jako takového. Beck se proto ve svých teoriích snaží překlenout tradici metodologického nacionalismu a nahradit ho metodologickým kosmopolitismem. Metodologický kosmopolitismus nemusí být nutně vázaný na kosmopolitní pohled politického jednání, může být zaměřen výhradně na kosmopolitní kritiku národně-státní perspektivy. V takovém případě Beck hovoří o „nové kritické teorii v kosmopolitním záměru.“²⁷

Není pochyb o tom, že na počátku 21. století se setkáváme s tím, co Ferrara nazývá soumrakem metodologického nacionalismu - soumrakem našeho chápání základních politických a právních pojmů v národním kontextu. Mnohé koncepty společenských věd jako občanství, demokracie nebo politická komunita jsou založeny na perspektivě národ-stát. Ovšem v dnešním globalizovaném věku přestávají být jejich formulace aktuální a platné. Vznik řady regionálních a nadnárodních organizací s sebou přinesl nezpochybnitelné výzvy pro tradiční pojetí státu a demokracie tak, jak jsou zakotvena v ústavách národních států. „Jsme privilegovanými svědky přechodu od národního státu k postnacionálním formám.“²⁸

1.4. Národnost a státní suverenita v globálním věku

Jak bylo na začátku kapitoly naznačeno, nelze globalizující se světový řád chápat pouze v kontextu rozšiřujícího se ekonomického trhu. Trh má tu vlastnost, že rozděluje a sjednocuje zároveň, a proto je třeba nalézt stabilizující prvek, který si s fragmentací společnosti dokáže poradit. Požadovanou stabilizační úlohu hrál dlouhou dobu pocit příslušnosti k národnímu státu. Jak Giddens ovšem namítá, „národní stát a nacionalismus mají dvojí tvář – vazba k národnímu státu působí jako integrační

²⁶ FINE (2011): *cit. d.*, s. 44.

²⁷ BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 52-56.

²⁸ FERRARA, Alessandro; HRUBEC, Marek, (ed). *Nedostatek soudnosti?: evropská a kosmopolitní otázka*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2007. 136 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 24. ISBN 978-80-7007-257-8, s. 63.

mechanismus, ale nacionalismus se může stát agresivním a snahy nacionalistů byly v posledních sto padesáti letech zdrojem mnoha destruktivních konfliktů.“ Navrhuje tedy proto řešení, které umožní mít tyto dezintegrační aspekty nacionalismu pod kontrolou, a to „kosmopolitnější verzi národnosti“.²⁹

Jedním z největších problémů mnoha zemí je v dnešní době rostoucí imigrace. Plynou z ní často rozsáhlé kulturní, jazykové a jiné odlišnosti v rámci hranic jednoho státu. Je proto třeba se zabývat otázkou, zda může být idea národa slučitelná s etnickým a kulturním pluralismem. Podle Giddense heterogenita společnosti není překážkou pro vytvoření nové národní identity, naopak je z této heterogenity třeba vycházet a konstruovat novou národní identitu v otevřeném a uvědomělém prostředí spolupráce. Národní identitu je třeba aktivně vytvářet v dialogu s jinými identitami.³⁰ Jakou podobu by tedy měla mít? Giddens se domnívá, že jedinou formou národní identity, která je slučitelná s globalizujícím se světovým řádem, je kosmopolitní vlastenectví, neboť nezbytným předpokladem multikulturní společnosti je kosmopolitní perspektiva.³¹

Giddens se domnívá, že hranice dnešních států se pod vlivem globalizačních procesů podobají spíše hraničním pásmům raných států než pevně stanoveným liniím vymezujících státní svrchovanost v období národních států. Kdysi byly státy oddělovány hraničními pásmy, neboť jejich panovníci nedisponovali dostatečným politickým aparátem, aby zajistili svoji vládu i v pohraničních oblastech. „Hranice současných států se stávají hraničními pásmy kvůli vazbám k jiným regionům a účasti v nadnárodních seskupeních všeho druhu.“³² Podle Giddense o síle státu dnes nevyovídá jeho schopnost vést válku, nýbrž schopnost akceptovat nová omezení své suverenity.

Rozpad bipolárního světa a postupující procesy globalizace radikálně změnilu povahu státní suverenity. V tradiční realistické teorii je stát vnímán jako konečná legální a morální autorita s vnitřní i vnější suverenitou. Neomezená státní suverenita byla průvodním jevem mezinárodního systému, který se objevil v důsledku třicetileté války a vestfálské smlouvy. Jako taková byla spíše produktem historie, nikoli permanentním rysem lidského společenství. V současnosti státy čelí rizikům a nebezpečím, která jdou napříč jejich hranicemi. Realistická teorie, podle které jednají suverénní národní státy

²⁹GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta: obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Překlad Alena Gregorová. Praha: Mladá fronta, 2001, 149 s. Myšlenky (Mladá fronta), sv. 2. ISBN 80-204-0906-8, s. 111.

³⁰ GIDDENS (2001): *cit. d.*, s. 117.

³¹ GIDDENS (2001): *cit. d.*, s. 116.

³² GIDDENS (2001): s. 112.

samy o moci ve světové aréně na základě egoistických zájmů, již neodpovídá dnešnímu globálnímu věku. „Neboť se nedoceňuje a zůstává neprobádáno, v jakém rozsahu už nadnárodní životní formy, transmigranti, globální elity, nadnárodní organizace a dynamiky určují poměry moci v rámci národních států i mezi nimi.“³³

Jsme svědky procesu, kdy v důsledku globalizačních tlaků je v některých oblastech neomezená státní suverenita doplňována nebo dokonce nahrazována mezinárodními institucemi a mezinárodním právem. Na globální úrovni se tak doplňují formální vztahy mezivládních organizací s neformálním vlivem nevládních a soukromých aktérů. „Politická hierarchie na úrovni států se rozestupuje do relativně decentralizované sítě vztahů, která nasává aktéry ze všech funkčně diferencovaných sfér moderní společnosti.“³⁴ V tomto smyslu můžeme hovořit o komplexní struktuře vládnutí, která je ovšem značně nepřehledná a potýká se s problematickou otázkou legitimacy. Národní stát jako tradiční zdroj legitimní moci již přestává v tomto globálním rozměru politického rozhodování plnit stabilizační funkci mezinárodního systému. Politická autorita je rozptýlena a vyvstávají normativní otázky o budoucnosti demokracie mimo státní hranice.

1.5. Kosmopolitní teorie jako odpověď na fenomén globalizace?

Demokracie zdá se ztrácí své základy v národním státě a objevují se tak otázky, jaká je její budoucnost v globálním prostoru. I když v otázce demokratizace mezinárodního prostoru převažují mezi teoretiky demokracie značně skeptické názory, objevují se dnes také kosmopolitní interpretace, které optimisticky věří v možnost demokratizovat globální prostor skrze větší institucionalizaci a regulaci. Kosmopolitismus ve svém jádru vychází z normativního předpokladu, že všichni jsme součástí sdíleného lidství, což se v globálním věku jeví jako bezpochyby aktuální téma.

Kosmopolitismus³⁵ se v evropském myšlení poprvé objevil již ve 4. století ve východiscích stoické filosofické školy. Podle předchozích škol byl člověk určen svou příslušností k obci (polis). Ve stoicismu se poprvé objevuje myšlenka, že člověk není určen ničím jiným než svou příslušností k lidskému rodu. „Kosmopolita žije podle svého ideálu a obrazu světa ve dvojí vlasti, má dvojí lojalitu: je *jak* občanem *kosmu* –

³³ BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 55.

³⁴ CÍSAŘ, Ondřej. Mezi suverenitou a světovým státem. Nezavršená demokracie. In: HRUBEC, Marek. *Globální spravedlnost a demokracie*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2004, s. 157-176. ISBN 8070072105, s. 166.

³⁵ Kosmopolitismus lze také překládat jako český výraz světoobčanství.

světoobčanem -, *tak* i občanem *polis* – občanem města a státu.³⁶ Plně se idea kosmopolitismu rozvinula až v době osvícenství, zejména díky Immanuelu Kantovi. Ten se pokusil navrhnout takový projekt míru, který by ukončil jednou provždy všechny válečné konflikty. Konečným cílem tohoto projektu byl světoobčanský stav, ve kterém by mohly být plně rozvinuty všechny původní lidské vlohy.

Na Kanta a jeho kosmopolitní vizi v nedávné době navázalo několik autorů, kteří se kosmopolitní perspektivu snaží přizpůsobit současnému stavu globálního politického prostoru. Dnešní formy kosmopolitismu už nemají podobu filosofických snah o sjednocené lidstvo, jsou spíše diferencovanými tezemi, které zahrnují politické, ekonomické, morální a kulturní požadavky.³⁷ V současných teoriích můžeme nalézt rozmanitou škálu přístupů ke kosmopolitním ideám. Na straně jedné panuje názor, že liberální pojetí demokracie je výhradně spjato se západní politickou kulturou, tudíž nemůže být legitimně projektováno na globální úroveň. Na straně druhé jsou autoři, kteří věří v možnost celosvětového šíření demokracie prostřednictvím kosmopolitní vlády, které v konečném důsledku může vyústit až ve vytvoření celoplanetárního kosmopolitního státu.

Kosmopolitismus může být podle Becka další velkou ideou, která vystřídá „historicky opotřebované“ ideje jako je nacionalismus, komunismus nebo neoliberalismus, a umožní lidstvu přežít 21. století, aniž by upadlo zpátky do barbarství.³⁸ Robert Fine parafrázuje Kanta a jeho spis *Odpověď na otázku: Co je to osvícenství?*, když na otázku „Co je to kosmopolitismus?“ odpovídá: „Nežijeme ještě v kosmopolitní době, ale žijeme v době kosmopolitismu. (...) Dobu kosmopolitismu je možno spíše chápat jako normativní perspektivu pro nahlédnutí možností a nutností naší doby než jako objektivní charakteristiku doby samé.“³⁹

Dnes se nacházíme v situaci, kdy národní státy ztrácí výsadní kontrolu nad mezinárodním prostorem. Zároveň vedlejší důsledky globalizace - ekonomická, ekologická, bezpečnostní a další rizika – již nemohou být řešeny v rámci hranic jednotlivých států. V následujících kapitolách se tak pokusíme ukázat, zda a do jaké míry nabízí kosmopolitní teorie relevantní odpověď na ztrátu suverenity národních států a na vznik nepřehledné sítě státních a nestátních aktérů v globalizovaném mezinárodním prostoru.

³⁶ BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 72.

³⁷ FERRARA (2007): *cit. d.*, s. 113-123.

³⁸ BECK (2007): *Moc a protiváha moci*, s. 20.

³⁹ FINE (2011): *cit. d.*, s. 58.

2. Kantova idea věčného míru ve světoobčanském stavu

2.1. Kant a stoicismus

Pokud chceme mluvit o kořenech kosmopolitismu, nelze nezpomenout kynika Diogena, prvního doloženého filosofa, který sám sebe označil za světoobčana. Diogenův absolutní důraz na svobodu se manifestoval v jeho odmítnutí života v obci. „Moudrý člověk neobývá obyčejnou obec a neuznává obyčejné zákony. (...) Je pouze občanem světa, a žádné z lidských obcí.“⁴⁰ Diogenův kosmopolitismus měl negativní rozměr, neboť označením se za světoobčana se Diogenés chtěl distancovat vůči všem sociálním a místním konvencím. S pozitivní ideou kosmopolitismu přišli poprvé až stoikové, kteří na kynismus navázali. Stoický kosmopolitismus se zakládal na tom, „že všichni lidé náleží jednomu a témuž světu, jelikož všichni jsou nositeli rozumu.“⁴¹

Ačkoli je Kantova verze kosmopolitismu formována v osvícenském duchu 18. století, tak obojí - jak osvětenství, tak i Kantův přístup k němu – je poznamenáno myšlením řeckého a římského stoicismu, ve kterém pojem kosmopolita (občan světa) obdržel svůj první filosofický rozbor. Přestože Kant hovoří o stoicích a jejich odkazu pouze zřídka a velmi obecně, je v jeho úvahách patrný jejich vliv např. prostřednictvím přirozeného práva, které má své základy v dílech Zénóna, Senecy, Cicera, Marka Aurelia a dalších.⁴²

Martha Nussbaum poukazuje na paralelu mezi Cicerovou a Kantovou diskuzí nad právem pohostinnosti, které bude později ještě podrobněji rozebráno. Kant se až nápadně přibližuje stoickému přístupu, když mluví o společném právu všech lidí na vlastnění zemského povrchu. Cicero i Kant kladli důraz na dodržování slušného jednání mezi státy i během války, rovněž odsuzovali vyhlazovací válku a podlé jednání i proti největšímu nepříteli. Nussbaum upozorňuje obzvláště na způsob, jakým si Kant přisvojil Cicerovu myšlenku o povinnosti filosofů mluvit svobodně pro veřejné dobro. Ve svém

⁴⁰ RIST, John M. *Stoická filosofie*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1998. 343 s. Oikúmené. ISBN 80-86005-73-9, s. 57. Tradice kynismu se projevila zejména v raném stoicismu, v díle Zénóna z Kitia. Ve stoické filosofii se později inspiroval Cicero, o kterém hovoří dále v textu Martha Nussbaum.

⁴¹ FERRARA (2007): *cit. d.*, s. 113.

⁴² NUSSBAUM (1997): NUSSBAUM, Martha. Kant and Cosmopolitanism. In: BOHMAN, James; LUTZ-BACHMANN, Matthias (eds). *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*. Cambridge: MIT Press, 1997, s. 25-57. ISBN 0-262-52235-7, s. 28. Propojení mezi stoicismem a Kantem je dosud nepřilíš diskutované téma. Podrobněji se kosmopolitními argumenty stoiků jako jedna z mála zabývá právě Martha Nussbaum.

„tajném článku“⁴³ Kant hovoří o tom, že vládcové potřebují při vládnutí rady filosofů, ovšem nemohou se k nim oficiálně přihlásit, aniž by ztratili pozici autority.

Není jisté, zda stoikové reálně uvažovali o vytvoření jediného univerzálního státu, spíše byli toho názoru, že proto, aby člověk mohl být světoobčanem, není třeba se vzdávat lokální příslušnosti a vazeb. Stoický kosmopolitní přístup zahrnoval určitý způsob nahlížení na svět, podle kterého se všichni lidé – muži i ženy, otroci i svobodní, králové i rolníci – rodí se stejnou morální hodnotou, neboť jsou všichni nadáni moudrostí. Toto je základní jádro stoicismu, které si Kant přisvojuje – idea království svobodných racionálních bytostí, rovných si v lidskosti.⁴⁴

2.2. Zdroje Kantova kosmopolitismu

V této podkapitole si rozebereme některé historické a myšlenkové okolnosti doby, které mohly a nejspíše i ovlivnily Kantovy úvahy. Hlavní zdroje Kantova konceptu kosmopolitního práva příhodně shrnul ve svém pojednání *Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace* Daniel Archibugi. Pět základních „ingrediencí“⁴⁵, které formovaly Kantovy představy kosmopolitního práva, zní:

- (1) Teorie přirozeného práva. Přirozenoprávní tradice má svůj původ ve starověkém Římě, kdy *ius gentium* (právo národů) upravovalo nejdříve jen poměry Římanů k obyvatelům jiných národů. Později se *ius gentium* stalo synonymem mezinárodního práva, které bylo v 18. století již uceleným normativním systémem. Zcela podle tradice mezinárodního práva a principu *ius in bello* (právo ve válce), je i pro Kanta nepřípustná válka vyhlazovací (*bellum internecinum*) a válka trestná (*bellum punitivum*). Nicméně sám Kant se vůči přirozenoprávní tradici mezinárodního práva spíše distancoval. V definitivních člancích k věčnému míru uvádí, že k uskutečnění věčného míru lze dospět pouze prostřednictvím kosmopolitního (světoobčanského) práva, jež má podle Kanta nahradit klasickou doktrínu mezinárodního práva, kterou reprezentují „Hugo Grotius, Pufendorf, Vattel a mnozí jiní (samí marní

⁴³ KANT, Immanuel. *K věčnému míru: filosofický projekt; O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 101 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 31. ISBN 80-86005-85-2, s. 33.

⁴⁴ NUSSBAUM (1997): *cit. d.*, s. 30-36.

⁴⁵ ARCHIBUGI (1995): *cit. d.*, s. 431.

těšitelé)“.⁴⁶ Kant se domníval, že princip *ius ad bellum*, který byl těmito teoretiky přirozeného práva doporučován v mezinárodních vztazích, prodlužuje válečný stav a podporuje státy v jejich vzájemné nepřátelskosti. „Kant nicméně přistupoval k mezím přirozeného práva z rámce přirozeného práva a na okraji jeho vlastních textů můžeme vysledovat nahlédnutí, že světoobčanské hledisko možná neposkytuje nutné řešení.“⁴⁷

- (2) Projekty věčného míru. Vytváření projektů věčného míru bylo pro tehdejší dobu obvyklé. Přestože tato tradice měla mnoho společného s doktrínou přirozeného práva, byla všeobecně považována za méně významnou. Kant ji ovšem považoval za vhodnější rámcové vyjádření svých úvah, jak je i z názvu jeho díla *K věčnému míru: filosofický projekt* patrné.
- (3) Americká Deklarace nezávislosti a francouzská Deklarace práv člověka a občana. Tyto dva historické dokumenty transformovaly některá dlouho diskutovaná přirozená práva do práva pozitivního. Oba dokumenty explicitně předpokládaly univerzalitu těchto práv, která přesahovala hranice států, jež je přijaly. Deklarace byly kritizovány za to, že stěží mohou mít nějakou právní hodnotu za hranicemi svých domovských států. Archibugi se domnívá, že je možné kantovskou teorii kosmopolitního práva interpretovat jako pokus o poskytnutí solidních teoretických základů těmto deklarácím.⁴⁸ Kant svůj spis *K věčnému míru* napsal v době, kdy odeznívala Francouzská revoluce a na vzestupu byl nacionalismus a xenofobie. „Kant se ale tvrdošijně pokoušel uvést princip svrchovanosti národního státu, k němuž se obracela světová revoluce, do souladu s principem osvícenského, na právech se zakládajícího univerzalizmu.“⁴⁹
- (4) Kosmopolitismus jako typický osvícenský ideál. Pro filosofii 18. století byl kosmopolitismus běžnou morální normou. Nemálo intelektuálů a cestovatelů samo sebe nazývalo světoobčany. Kant použil termín světoobčanství již ve svém spise *Idea všeobecných dějin ve*

⁴⁶ KANT (1999): *cit. d.*, s. 21.

⁴⁷ FINE (2011): *cit. d.*, s. 71.

⁴⁸ ARCHIBUGI (1995): *cit. d.*, s. 441.

⁴⁹ FINE (2011): *cit. d.*, s. 69.

světoobčanském ohledu, kde projevil naději, že jednou „nastane všeobecný světoobčanský stav jako lůno, v němž se rozvinou všechny původní vlohy“.⁵⁰ Kant předložil vlastní interpretaci kosmopolitismu především ve dvou politicko-filosofických esejích: Ve starším zmiňovaném pojednání *Idea všeobecných dějin ve světoobčanském ohledu* se setkáváme s obšírněji pojatým konceptem „kosmopolitismu“. V pozdějším propracovanějším spise *K věčnému míru* podává Kant mnohem specifičtější koncept „kosmopolitního práva“.⁵¹

- (5) Kritická filosofie. Nikoliv bez záměru dal Kant spisu *K věčnému míru* podtitul *Filosofický projekt*. Tento projekt je filosofický v tom smyslu, že je praktickou aplikací Kantovy kritické filosofie. Je založený na tom samém předpokladu, že mezinárodní vztahy mohou být subjektem stejné kritiky jako lidský rozum a právo.⁵²

2.3. Foedus pacificum

Hlavním Kantovým úmyslem při tvorbě spisu *K věčnému míru* bylo předložit konkrétní podmínky, které by umožnily státům dospět do stavu věčného míru. Svůj filosofický projekt Kant koncipoval jako „mírový svazek“ (*foedus pacificum*), který stejně jako většina tehdejších mírových smluv obsahoval preambuli, články i dodatky. Měl se odlišovat od běžné mírové smlouvy v tom, že ta „usilovala o ukončení pouze jedné války, zatímco mírový svazek o ukončení *všech* válek navždy.“⁵³

Mírový projekt obsahuje šest preambulí, které předcházejí třem definitivním článkům k věčnému míru:⁵⁴

1. „Za neplatné má být považováno sjednání míru uzavřené s tajnou výhradou o důvodu k budoucí válce.“ Příměří nelze považovat za mír, neboť jakákoli výhrada, že se stát za změněných okolností k válce vrátí, je považována za vůli k válce. K uzavření míru musí přistoupit všichni zúčastnění s čistými úmysly a bez znalosti jakýchkoli příčin budoucí války.

⁵⁰ KANT (1990): *cit. d.* s. 826.

⁵¹ ARCHIBUGI, Daniele. Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace. *European journal of international relations*. 1995, vol. 1, č. 4, s. 429-456. ISSN 1460-3713, s. 430.

⁵² ARCHIBUGI (1995): *cit. d.*, s. 443.

⁵³ KANT (1999): *cit. d.*, s. 22.

⁵⁴ KANT (1999): *cit. d.*, s. 9-12.

2. „Žádný samostatný stát (lhostejno, zda malý či velký) nemá mít možnost získat dědictvím, výměnou, koupí nebo darem nějaký jiný stát.“ Stát nelze vlastnit, nemůže mu poroučet nikdo jiný než on sám. Kant zde odsuzuje běžné praktiky absolutistických vládců, neboť jsou v rozporu s jeho představou původní smlouvy.
3. „Stálé armády (*miles perpetuus*) mají časem zaniknout.“ Pohotovost k válce nutí státy, aby se vzájemně předváděly ve vyzbrojování.
4. „Pokud jde o vnější státní záležitosti, nemají vznikat státní dluhy.“ Úvěrový systém podle Kanta nevhodně zjednodušuje vedení války.
5. „Žádný stát se nemá násilím vměšovat do zřízení a vlády jiného státu.“ Vměšování vnějších mocností do vnitřních sporů státu je považováno za porušení autonomie lidu. Na tuto podmínku navazuje Kant ve třetím definitivním článku, který rozvíjí podstatu světoobčanského práva. V Kantově podání je světoobčanské právo „jen právem návštěvním, nikoli právem hosta.“⁵⁵
6. „Žádný stát si nemá ve válce s jiným státem dovolit takové akty nepřátelství, které by mohly znemožnit vzájemnou důvěru v budoucí mír.“ K tomu, aby mohl být uzavřen mír a předešlo se vyhlazovací válce, je třeba mít i během války nějakou důvěru ve způsob uvažování nepřítele.⁵⁶

Těchto šest preambulí reprezentuje šest podmínek, které musí být nutně splněny, aby mohl nastat trvalý mír mezi národy. Tyto podmínky odhalují, že to, co Kant myslel mírem, není striktně vzato faktická absence války (tím je ticho zbraní) ale „konec veškerého nepřátelství“.⁵⁷ Z Kantova pohledu znamenala každá mírová smlouva minulosti pouze odkad dalšího nepřátelství. Domnívá se, že se státy nacházejí v permanentním válečném stavu, přerušovaném krátkými obdobími klidu. V Kantově pojetí mír není přirozeným stavem, tím je spíše stav válečný, a proto musí být zjednán. Jistoty před hrozbou výbuchu násilí dosáhnou státy pouze v zákonném stavu.

⁵⁵ JASPERS, Karl. *Kantův spis „K věčnému míru“*. Reflexe: Filosofický časopis, 1999, vol. 20, s. 5-1-23. ISSN 0862-6901, s. 5-6. Přesné znění prvního definitivního článku k věčnému míru: „Občanské zřízení v každém státě má být republikánské.“

⁵⁶ Ne všechny články vyžadují okamžité splnění podmínek. Kant odlišuje podmínky, které je třeba splnit okamžitě bez ohledu na okolnosti - jedná se o články č. 1, 5, 6. Výkon zbylých podmínek mírové smlouvy (č. 2, 3, 4) lze v případě, že to bude s ohledem na okolnosti prospěšné, odložit.

⁵⁷ LUTZ-BACHMANN, Matthias. Kant's Idea of Peace and the Philosophical Conception of a World Republic. In: BOHMAN, James; LUTZ-BACHMANN, Matthias. *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*. Cambridge: MIT Press, 1997, s. 59-77. ISBN 0-262-52235-7, s. 61.

„Základní myšlenkou prvního definitivního článku je to, že jen republikánským způsobem vlády může být dosaženo spolehlivé vlády zákonů a tím i spolehlivé mírové změny zákonů na základě vůle lidu.“⁵⁸ Republikánské zřízení je postaveno na principu svobody členů společnosti, na zásadě závislosti všech na jediném společném zákonodárství a na zákonu rovnosti. Republikánským zřízením Kant rozumí nikoli formu státu (ta může být autokratická, aristokratická a demokratická), nýbrž způsob vlády. Forma vlády se týká způsobu, jakým stát vykonává svrchovanost své moci. V tomto smyslu může být stát buď republikánský, vedený principem oddělení výkonné moci od moci zákonodárné, nebo despotický. Za despotickou považuje Kant např. demokratickou formu státu, protože „každý tu chce být pánem“, a není tak naplněn princip reprezentativnosti systému. Podle Kanta je dosaženo tím větší reprezentace, čím menší je personál státní moci, z čehož vyplývá, že v monarchii je snazší dospět k republikanismu než v demokracii.⁵⁹

Ve způsobu, jakým Kant řeší přechodné období, než ve všech státech bude ustanoveno republikánské zřízení, je jistý rozpor s tím, co říká v preambulích.⁶⁰ Podle Kanta státy v přirozeném stavu nemusí škodit pouze činem, škodí totiž již samou absencí zákonnosti, ze které vyplývá pro státy v zákonném stavu stálá hrozba. Kant proto nabádá zákonně spravované státy, aby své sousedy, nacházející se ještě v přirozeném stavu, postavily před volbu: buď s nimi vstoupí do právního stavu, nebo se musí vzdálit z jejich blízkosti.

Druhý definitivní článek k věčnému míru formuloval Kant následovně: „Mezinárodní právo má být založeno na federalismu svobodných států.“⁶¹ Kant zde vycházel z kritiky vestfálského systému, který v 18. století utvářel mezinárodní politiku. Tvrdil, že to není právní řád, nýbrž přirozený stav, ve kterém neexistuje pojem mezinárodního práva, a pokud ano, tak jen ve formě práva na válku. V přirozeném stavu, ve kterém jsou státy nezávislé na vnějších zákonech, se plně projevuje to nejhorší z lidské přirozenosti. V takovémto stavu se státy mohou domoci svého práva pouze válkou. Kant se domníval, „že civilizované národy (z nichž každý je pro sebe sjednocen ve stát) by měly spěchat, aby se co nejdříve dostaly z tak bídného stavu.“ Byl přesvědčen, že to mohou učinit pouze prostřednictvím federalismu svobodných států, ve kterém budou každému státu zajištěna jeho práva. Stále se rozšiřující svaz svobodných

⁵⁸ JASPERS (1999): *cit. d.*, s. 5-3.

⁵⁹ KANT (1999): *cit. d.*, s. 18-19.

⁶⁰ JASPERS (1999): *cit. d.*, s. 5-5.

⁶¹ KANT (1999): *cit. d.*, s. 20.

států považoval Kant za nejlepší politické uspořádání, které jednou provždy zabrání válce a povede k věčnému míru. „Tento svazek nemá za cíl získat nějakou státní moc, nýbrž pouze zachovat a zajistit svobodu jednoho státu pro něho samého a zároveň pro ostatní spojenecké státy, aniž se pro to tyto státy musejí (jako lidé v přirozeném stavu) podrobit veřejným zákonům a jejich násilí.“⁶² Kant považuje existenci mnoha oddělených a na sobě nezávislých států za lepší než jakékoli sloučení prostřednictvím jedné mocnosti. Varoval před vytvořením jediného univerzálního státu, neboť „zákony ztrácejí se zvětšujícím se rozsahem vlády stále víc na svém důrazu“ a výsledkem tohoto druhu spojení by byl „bezduchý despotismus“.⁶³

Uzavřením mírového svazku mezi národy vznikne kosmopolitní stav, který se bude opírat o světoobčanské právo. Kant světoobčanské právo identifikoval s právem na pohostinnost příslušející cizincům v cizí zemi: „Světoobčanské právo má být omezeno na podmínky všeobecné pohostinnosti.“⁶⁴ Kant v tomto třetím definitivním článku vychází z předpokladu, že všichni lidé mají právo na společné vlastnění zemského povrchu. Právo pohostinnosti lze v tomto smyslu také interpretovat jako oprávnění cizích příchozích pokusit se navázat styk s domácími obyvateli. V tomto smyslu Kant odsoudil „nepohostinné chování“ mnohých evropských států v jejich cestě za větším ziskem, kdy pod záminkou obchodního styku využívaly méně vyspělé země k vlastnímu prospěchu a dobývání. Světoobčanská práva měla zajistit univerzalistické právní minimum pro cizince a vyplnit tak mezeru v systému práv, kterou ponechalo otevřenou mezinárodní právo.

„Světový mír může být uskutečněn jen tehdy, jestliže je právní stav realizován ve všech třech sférách, které se rozšiřují až na celek lidstva.“⁶⁵ Těmito třemi sférami jsou míněny tři vztahy veřejného práva – státoobčanské právo pro lid ve státě, mezinárodní právo pro vzájemné vztahy států a světoobčanské právo. Světoobčanské právo bude podle Kanta plně platit až v mírovém svazku států, ve kterém definitivně nahradí právo mezinárodní. Světoobčanské právo tak mělo být základem kosmopolitního stavu, ve kterém nastane konec válek mezi státy a bude nastolen věčný mír. Kant byl přesvědčen, že k dodržování světoobčanského práva nebude třeba žádné vnější donucovací moci, neboť jeho dodržování vyplyne ze svobodného federalismu států s republikánským zřízením. „Je-li uskutečnění stavu veřejného práva povinností a

⁶² KANT (1999): *cit. d.*, s. 22.

⁶³ KANT (1999): *cit. d.*, s. 33.

⁶⁴ KANT (1999): *cit. d.*, s. 24-26.

⁶⁵ JASPERS (1999): *cit. d.*, s. 5-2.

zároveň oprávněnou nadějí, byť jen v nekonečném přibližování, pak není věčný mír, jenž následuje po – jak se dosud nesprávně říkalo – aktech uzavření míru (což jsou vlastně jen příměří), prázdnou ideou nýbrž úlohou, která se, postupně řešena, stále víc blíží k cíli.⁶⁶

2.4. Odvození kosmopolitního stavu z principů přírody

V prvním dodatku ve spisu *K věčnému míru* Kant píše, že záruku věčnému míru poskytuje sama příroda. „Ona hluboká moudrost vyšší příčiny“ předurčuje běh světa i konečný účel lidstva. My tuto příčinu v úkazech přírody nepoznáváme, můžeme si ji pouze domýšlet.⁶⁷ Již ve spise *Idea všeobecných dějin ve světoobčanském ohledu* se Kant pokusil o rekonstrukci dějin jako přírodního procesu. Cílem tohoto pojednání bylo popřít zdánlivou nahodilost a nesmyslnost dějinných událostí z pohledu jednotlivce a předložit výklad univerzálních lidských dějin založených na přírodních zákonech.

Svůj výklad Kant postavil na přírodních vlohách člověka, které se mohou „dokonale rozvinout jenom v druhu, nikoli individuu.“⁶⁸ K rozvoji těchto vloh příroda používá antagonismus ve společnosti – tzv. „nedružnou družnost lidí“. Člověk má sklon ke „sdružování se, ježto se v takovém stavu cítí více člověkem“, ale zároveň má náchylnost k tomu, aby se „ojednocoval (izoloval), protože v sobě zároveň nachází také nedružnou vlastnost, že by vše chtěl řídit pouze podle svého vlastního zdání“. Antagonismus mezi těmito dvěma pnutími postrkuje člověka hnaného ctižádostí a chamtivostí k překonání vlastní pohodlnosti a rozvíjení svých talentů. Dochází tak k prvním krokům od „nevzdělanosti ke kultuře“ a „pokračující osvětou zakládá se počátek nového způsobu myšlení“, který může „společnost, sladěnou z patologického donucení, konečně změnit v jediný morální celek.“⁶⁹

Podle Kanta vše, co příroda činí, činí záměrně proto, aby nakonec zavládlo právo. Válkou nejdříve zahнала lidi do všech koutů světa, aby ho zalidnila, a následně opět zvolila válku jako prostředek k tomu, aby lidstvo přinutila vstoupit do zákonného stavu. „Příroda tedy využila nesnášenlivosti lidí, ba i jejich velkých společností a státních útvarů opět jako prostředku, aby v jejich nevyhnutelném antagonismu vynašla

⁶⁶ KANT (1999): *cit. d.*, s. 51.

⁶⁷ KANT (1999): *cit. d.*, s. 27-28.

⁶⁸ KANT. Immanuel. *Idea všeobecných dějin ve světoobčanském ohledu*. Filosofický časopis. 1990, vol. 38, č. 6, s. 818-828. ISSN 0015-1831, s. 821.

⁶⁹ KANT (1990): *cit. d.*, s. 821.

stav klidu a bezpečí.⁷⁰ Vzájemné nepřátelství mezi státy je vhání do války, její vedení je ovšem pro státy velmi vyčerpávající a trvalý válečný stav, ve kterém se státy v přirozeném stavu nacházejí, se stává postupně méně a méně udržitelný. Kant věří, že zcela podle záměru přírody nouze, pramenící z neustálého válečného stavu, přinutí národy vyjít z „nezákonného stavu divochů“ a vstoupit ve „svaz národů, v němž každý i nejmenší stát může očekávat svoji bezpečnost a svá práva, ne od vlastní moci nebo od vlastního právního rozhodnutí, ale jedině od tohoto velikého svazu národů.“⁷¹ Příroda na jedné straně brání smíšení národů prostřednictvím různosti řečí a náboženství, na straně druhé je spojuje vzájemnou užitečností v obchodních vztazích. „Tímto způsobem zaručuje příroda, pomocí mechanismu v lidských sklonech samých, věčný mír.“⁷²

2.5. Současná reflexe Kantova projektu „věčného míru“

Útlý spis *K věčnému míru* se ukázal být velmi významným, minimálně co se týče jeho mezinárodně-politického rozměru. Kant zde zavrhl utopickou představu národů založených na harmonických vztazích jako klíčové podmínky mezinárodního míru. Konflikt mezi lidmi a národy byl naopak předpokládán a míru mělo být dosaženo zcela prostřednictvím práva legitimizovaného rozumem.

Jak Lutz Bachmann podotýká, v Kantově době ovšem měla válka poněkud jinou podobu, než ji má dnes. Když Kant mluvil v 18. století o válce jako prostředku konstruujičím ve svém důsledku mír, měly tehdejší konflikty podstatně lokálnější podobu a izolovanější důsledky. Je zřejmé, že vzhledem k historické prodlevě nelze Kantovo chápání příčin a způsobu řešení konfliktů jednoduše srovnat se současnou světovou politikou, přesto normativní obsah jeho úvah a systematická konstrukce jeho ideje míru si stále zaslouží naši pozornost.⁷³

Kant myšlenku vytvoření univerzálního státu zavrhl, nicméně tím, že světoobčanským právem chtěl překonat právo mezinárodní, „zasadil do své koncepce rozpor, neboť ustavení takového práva by vyžadovala nastolení celosvětového suveréna.“⁷⁴ Tento rozpor Kant částečně obešel tím, že hovořil o neustálém přibližování se ke světoobčanskému stavu, aniž by blíže řešil situaci, kdy a zda ho bude definitivně dosaženo. Myšlenku nekonečného pokroku poprvé nastínil již v *Ideji všeobecných dějin*

⁷⁰ KANT (1990): *cit. d.*, s. 823.

⁷¹ KANT (1990): *cit. d.*, s. 823.

⁷² KANT (1999): *cit. d.*, s. 34.

⁷³ LUTZ-BACHMANN (1997): *cit. d.*, s. 61.

⁷⁴ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 314.

ve světoobčanském ohledu. Kant byl přesvědčen o nekonečném vývoji lidstva, kdy v každé revoluci a v každém převratu „vždycky zbyl zárodek osvícení, jenž každou revolucí dále rozvíjen, připravoval příští, ještě vyšší stupeň zlepšení.“⁷⁵

Karl Jaspers vznáší proti Kantovi oprávněnou námitku, že právní smýšlení občanů nemusí postačit k tomu, aby právo bylo věcně spolehlivé, k tomu je třeba donucovací moci. „A tak zůstává jen volba: Buď mírový klid světového státu, v němž musí hynout svoboda pod despotismem, anebo stav svobodného rozvoje k míru na základě práva, v němž však stále trvá riziko války.“⁷⁶ Kant zvolil druhou možnost, přičemž se spolehl na to, že právo postačí jako morální příkaz.

O rekonstrukci Kantovy koncepce mezinárodní politiky se na konci 20. století pokusili dva hlavní představitelé tzv. kantovské politické filosofie – Jürgen Habermas a John Rawls. Každý se o tento úkol pokusil trochu jiným způsobem. Habermas se spíše zaměřil na posílení kosmopolitního rozměru Kantovy teorie, zatímco Rawls brání autonomii mezinárodního práva a za univerzální považuje pouze nejzákladnější lidská práva. Oba vycházejí ze stejného základu, nicméně se rozcházejí v otázce podoby a významu mezinárodních institucí a mezinárodního práva. Nejradikálněji přistoupili k revizi kosmopolitních idejí obhájci kosmopolitní demokracie, kteří na rozdíl od Kanta věří ve vytvoření univerzálního státu.

3. Rawls a právo národů

3.1. Realistická utopie – Společnost liberálních a slušných národů

John Rawls se ve své knize *Právo národů* pokusil předložit určitou politickou koncepci mezinárodního uspořádání, která je, dle jeho názoru, nejrozumnější - Společnost liberálních a slušných národů, které budou žít v souladu pod právem národů. Pojem právo národů⁷⁷ označuje Rawls určité ideály a politické principy pro regulaci vzájemných vztahů mezi národy sdruženými ve Společnosti národů. Rawls národní

⁷⁵ KANT (1990): *cit. d.*, s. 826.

⁷⁶ JASPERS (1999): *cit. d.*, s. 57.

⁷⁷ RAWLS, John. *Právo národů*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2009. 219 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 31. ISBN 978-80-7007-302-5., s. 13. Rawls zde vychází z již zmiňované doktríny *ius gentium*. „Principy tohoto Práva národů, které Rawls načrtává, představují z největší části filosofické přeformulování osvědčených principů mezinárodního práva.“ In: FINE (2011): *cit. d.*, s. 121.

společnosti rozděluje do pěti typů⁷⁸: 1. rozumné liberální národy; 2. slušné národy; 3. státy stojící mimo zákon; 4. společnosti zatížené nepříznivými okolnostmi a 5. benevolentní absolutismy. Do Společnosti národů mohou patřit ústavní liberální demokratické vlády a neliberální, avšak „slušné“⁷⁹ vlády.

Pod termínem slušné národy Rawls míní neliberální společnosti, které mají fungující základní instituce, jež do určité míry umožňují naplňování politických práv a fungování spravedlnosti. Takové společnosti nerespektují plný rozsah rovných práv a svobod, nicméně Rawls se domnívá, že mohou splňovat minimální práh rozumnosti pro to, aby mohly spolupracovat s liberálními národy. Tímto minimálním prahem rozumnosti je míněno to, že slušné společnosti, stejně jako liberální národy „nevedou agresivní války; vyznačují se obecnou ideou spravedlnosti, jež zahrnuje slušnou konzultační hierarchii chránící práva na reprezentaci; respektují lidská práva a systém zákonů, jež interpretují soudci a jiní veřejní představitelé.“⁸⁰

Rawls své úvahy vykládá na hypotetickém slušném národě Kazanistánu⁸¹. V tomto idealizovaném muslimském národě neexistuje odluka státu od církve, nicméně ostatní náboženství jsou tolerována a jeho organizační formou je slušná konzultační hierarchie, ve které jsou zohledňovány a brány v potaz zájmy všech odlišných skupin. Ačkoli je Kazanistán smyšlený příklad, Rawls se domnívá, že podobné společnosti mohou v reálném světě existovat a jsou tím nejlepším, v co můžeme realisticky doufat.

Pro Rawlse je myšlenka realistické utopie zásadní. Zabývá se tím, zda a za jakých okolností lze dosáhnout realistické utopie – sociálního světa, jenž slučuje právo a spravedlnost pro všechny liberální a slušné národy ve Společnosti národů. „Politická filozofie je realisticky utopická, jestliže rozšiřuje hranice toho, co se obvykle považuje za prakticky a politicky možné.“⁸² Rawls netvrdí, že globálně spravedlivý svět v budoucnu nutně bude existovat, pro jeho teorii je klíčová rozumná víra v možnost, že takový svět by existovat mohl. Myšlenka realistické utopie nás směřuje s naším sociálním světem tím, že nám ukazuje, že je takový sociální řád jednou v budoucnu možný. Pokud této možnosti budeme věřit, tak k uskutečnění rozumného a spravedlivého sociálního světa můžeme něčím přispět. „Tím, že nám politická filosofie

⁷⁸ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 14-15.

⁷⁹ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 15. Rawls mluví o slušných národech někdy také jako o „dobře uspořádaných národech“.

⁸⁰ RASMUSSEN, David. Kant, Rawls a kritika kosmopolitismu. *Filosofický časopis*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2010, roč. 58, č. 2. ISSN 0015-1831, s. 240.

⁸¹ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 115-119.

⁸² RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 16.

ukáže, jak lze v sociálním světě uskutečnit znaky realistické utopie, poskytuje dlouhodobý cíl politickému snažení, a úsilí o dosažení tohoto cíle dávají smysl tomu, co dnes děláme.“⁸³

V ideální teorii se Rawls zabývá rozšířením obecné ideje společenské smlouvy na společnost liberálně-demokratických národů a na společnost slušných národů. Demonstruje podmínky, za nichž se oba druhy společností mohou shodnout na tomtéž právu národů. Rawls netvrdí, že existuje jedno konkrétní právo národů, naopak uznává, že pod tento termín spadá celá skupina rozumných práv splňujících určitá kritéria a podmínky včetně souhlasu představitelů národů, kteří budou práva dále konkretizovat.

Nestrannost práva národů nezávisí na jeho kulturním původu nebo lokalizaci v čase a prostoru. Je zaručena kritériem reciprocit a příslušností k veřejnému rozumu. Kritérium reciprocit je splněno tím, že od ostatních společností žádá jen to, k čemu mohou rozumně svolit. Lidé, kteří budou vyrůstat v prostředí rozumných a spravedlivých institucí, tyto instituce v dospělosti stvrdí a zajistí kontinuitu sociálního světa. Právo národů Rawls považuje za univerzální proto, „že od ostatních společností požaduje jen to, co mohou rozumně podpořit, jakmile jsou připraveny zaujmout pozici férové rovnosti ke všem ostatním společnostem.“⁸⁴

3.2. Státy stojící mimo zákon a otázka legitimity intervencí

Ze členství ve Společnosti národů Rawls nekompromisně vylučuje poslední tři typy společností, které byly vyjmenovány výše, zejména tzv. státy stojící mimo zákon (*outlaw states*). Pokud tyto státy neuznávají nebo porušují principy práva národů, mohou se stát předmětem legitimní intervence ze strany členů Společnosti národů. Rawlsovo pojetí *outlaw states* sklidilo určitou kritiku. Rawls totiž dostatečně nevysvětlil, jak upozorňuje např. Robert Fine, na jakém základě může být stát pokládán za „stojící mimo zákon“. V Rawlsově formulaci *outlaw states* tak někteří vidí ospravedlnění amerických zásahů proti státům, které stojí v cestě jejich zahraničně-politickým plánům.⁸⁵ Nebezpečí takovéto vágní formulace je patrné např. na politice Spojených států vůči tzv. teroristickým státům, které byly zbaveny obvyklé ochrany mezinárodního práva před násilnou intervencí. „Pojem států mimo zákon dovolil

⁸³ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 192.

⁸⁴ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 183.

⁸⁵ Zabývá se tím např. historik Perry Anderson ve svém článku „Arms and Rights. Rawls, Habermas and Bobbio in an Age of War“, in: *New Left Review* 31, January February 2005, s. 5-40. Uvádí, že Rawls svým termínem *outlaw states* kopíruje termín *rogue states*, který používala americká administrativa.

Spojeným státům vytvořit novou kategorii států a jednotlivců a omezit platnost mezinárodního práva ve vztahu k některým z nich.⁸⁶

Je zajímavé porovnat to s tím, co Rawls prezentuje v *Právu národů*. Rawls na jedné straně odmítá univerzalizmus liberálnědemokratického modelu politického uspořádání a nesouhlasí s globálním vnucováním západního politického uspořádání. Na straně druhé obhajuje práva liberálních národů bránit svobodu a nezávislost své liberální kultury proti společnostem, které ohrožují jejich bezpečí. Z tohoto důvodu je Rawlsovi podsouváno, že jeho pojetí *oulaw states* lze vykládat jako ospravedlnění „americké globální hegemonie, kde je partikulární národní zájem (ekonomický či bezpečnostní) prezentován jako obhajoba liberální společnosti proti agresivním zločinným či neliberálním státům.“⁸⁷ Rawls vychází z předpokladu, že demokratické národy nemají ve své povaze expanzionistické tendence, přičemž zcela opomíjí aktuální zahraničně-politické spory. Tato idealistická teze je „Rawlsovou slepou skvrnou, která mu umožňuje považovat za *jedinou* příčinu ekonomické závislosti chudých zemí Jihu na bohatých zemích Severu neproduktivní a nezodpovědné „kultury“ a náboženské „tradice“ chudých zemí.“⁸⁸

Podle Rawlse existují dva legitimní důvody, kvůli kterým mohou jít členové Společnosti národů do války: sebeobrana a porušování základních lidských práv. Ty jsou v *Právu národů* vymezeny mnohem minimalističtěji v porovnání se širokou koncepcí lidských práv v rámci jednotlivých států. Pouze několik práv je považováno za univerzální a jejich porušování může být legitimním důvodem národů ke vstupu do války. V tomto bodě se Rawls rozchází se základními principy OSN, podle kterých je válka legitimní pouze jako odpověď na agresi a porušení teritoriální suverenity. „Toto omezení státní suverenity nejzákladnějšími lidskými právy představuje minimální kosmopolitní prvek v rámci koncepce, která ve svém celku zůstává pevně na půdě práva řídicího vztahu mezi národními kolektivy, a nikoli mezi jednotlivci.“⁸⁹ Rawlsova formulace je tak v rozporu s klasickou kosmopolitní představou ochrany lidských práv jednotlivců napříč státní suverenitou.

Rawls používá termín „národy“, protože chce odlišit svoje úvahy od tradičního pohledu na roli států v mezinárodním systému vycházejícím z postvestfálského uspořádání. Chce se tímto distancovat od klasického předpokladu mezinárodního práva

⁸⁶ FINE (2011): *cit. d.*: s. 125-126.

⁸⁷ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 321. Barša zde připomíná Perryho Andersona.

⁸⁸ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 322.

⁸⁹ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 320.

– neomezené státní svrchovanosti nad zájmy občanů. Domnívá se, že „světová politika se stále vyznačuje snahou států zajistit si moc, prestiž a bohatství v podmínkách globální anarchie.“⁹⁰ Tento terminologický posun od předpokladu výlučné svrchovanosti státu k „morální povaze“⁹¹ národů vypadá z kosmopolitního hlediska lákavě. Nicméně tímto posunem Rawls zároveň stírá rozdíl mezi státem a národem, jemuž stát vládne, tudíž odsouzení státu pro jeho porušování lidských práv vede současně k odsouzení národa jako nevhodného pro členství ve Společnosti národů, což „vyvolává znepokojivě antikosmopolitní dojem.“⁹²

3.3. Rawlsova interpretace Kanta

Ve vztahu teorie k praxi v mezinárodním právu Rawls navazuje na Kanta a jeho kosmopolitní perspektivu. Stejně jako on odmítá vymáhání kosmopolitního práva ze strany států. Rawls vychází z politického liberalismu a zaměřuje se plně na ideály a principy zahraniční politiky liberálního národa, které by měly být rozumné i z pohledu slušných neliberálních národů. Na úrovni Společnosti národů je tak mezi liberálními a slušnými národy uzavřena jistá obdoba společenské smlouvy, ve které „nejsou osoby reprezentovány přímo – jako *příslušníci lidstva*, ale pouze nepřímo – jako *příslušníci národů*.“ Na rozdíl od pomyslné smlouvy mezi lidmi, která tvoří základy ústavně-právních principů jednoho státu, tato „druhá pomyslná smlouva“ zakládá principy konfederace mnoha suverénních států.⁹³ Právo národů bude založeno na principu rovnosti mezi národy, který umožní vznik různých forem spolupráce v rámci asociací a federací mezi národy, nestvrdí však světový řád.

Přestože Kant hovořil ve svých úvahách o federaci národů, tak slovy dnešní terminologie považoval za nejlepší formu mezinárodního uspořádání konfederaci, podobně jako Rawls. To, na čem se oba autoři shodují, je vytvoření svobodného sdružení států, které nebudou podřízeny žádné donucovací moci ze strany nějaké vnější nadřazené autority. Mírumilovnost v zahraniční politice států vyplyne ze vzájemné důvěry, která se bude opírat o víru ve spravedlivé uspořádání všech států a z dobrovolného dodržování přijatých závazků. „Spíše než o nezvratnou společenskou smlouvu, jíž by se vzdávaly jednou provždy své suverenity, se tedy bude jednat o

⁹⁰ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 49.

⁹¹ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 48.

⁹² FINE (2011): *cit. d.*, s. 128.

⁹³ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 318.

permanentní mezinárodní dohodu o mírovém řešení sporů mezi nimi.⁹⁴ Rawls rozšiřuje Kantovu koncepci věčného míru mezi rozumnými národy s republikánským způsobem vlády o okruh neliberálních, ovšem slušných národů.

S odvoláním se na Kanta Rawls odmítá možnost ustavení demokratického světového státu - taková vláda „by byla buď globálním despotismem, nebo by velela křehkému impériu ohrožovanému častými občanskými nepokoji, k nimž by docházelo spolu s tím, jak by se různé regiony a národy snažily získat politickou svobodu a autonomii.“⁹⁵ Kantův *foedus pacificum* - mírový svazek mezi národy – měl být dosažen republikánským způsobem vlády, přičemž se Kant domníval, že k republikanismu je snazší dospět v monarchii než v demokracii. Demokratickou formu státu považoval za despotickou, neboť si zde každý uzurpuje moc.⁹⁶ Thomas Pogge je proto toho názoru, že je poněkud diskutabilní považovat Kantův postoj za nejlepší důkaz toho, zda je demokratická světová vláda uskutečnitelná v 21. století nebo případně v ještě vzdálenější budoucnosti.⁹⁷ Dvě století zkušeností s různými nadnárodními formami demokratické spolupráce, jakými je např. Evropská unie, podle Poggeho ukázaly, že je třeba na otázku globálního vládnutí pohlížet z nového kosmopolitního hlediska.

3.4. Rawls a kosmopolitní kritika

Právo národů bylo Rawlsovým pokusem transponovat vlastní koncepci spravedlnosti do nadnárodního rámce. Navázal zde na svou první knihu *Teorie spravedlnosti*, která se věnovala liberálně-demokratickému pojetí spravedlnosti v rámci národního státu. Rawls hovořil v *Teorii spravedlnosti* o *spravedlnosti jakožto férovosti* (justice as fairness), v *Právu národů* pak tuto koncepci rozpracoval do obecnějšího pojetí. Rawls si byl vědom nutnosti přehodnotit pojetí spravedlnosti v rámci postupujícího procesu globalizace, a proto již v *Teorii spravedlnosti* předložil stručný návrh teorie spravedlnosti v nadnárodním rámci. Někteří jeho žáci - zejména Thomas Pogge a Charles Beitz - se domnívali, že Rawlova formulace mezinárodní teorie spravedlnosti není na globální úrovni dostačující a je třeba ji rozšířit o kosmopolitní hledisko.

⁹⁴ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 313-314.

⁹⁵ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 60.

⁹⁶ KANT (1999): *cit. d.*, s. 18-19.

⁹⁷ POGGE, Thomas. Do Rawls's Two Theories of Justice Fit Together? In: MARTIN, Rex; REIDY, David A. *Rawls's law of peoples: a realistic utopia?*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2006, s. 206-225. ISBN 9781405135306, s. 207-208

Rawls sám se od kosmopolitního hlediska distancoval. Rawlsovo popírání kosmopolitismus souviselo s tím, co si pod tímto pojmem představoval. Domníval se, že nejvyšším zájmem kosmopolitního hlediska je blaho jednotlivců a globální distributivní spravedlnost.⁹⁸ On sám chtěl naopak ze svých úvah sociální otázky prakticky zcela vyloučit a za primární považoval spravedlnost a stabilitu členů Společnosti národů.

Jak bylo řečeno, Rawls již v *Teorii spravedlnosti*, dvacet osm let před vydáním *Práva národů*, hovořil stručně o možnosti rozšíření své koncepce *spravedlnosti jakožto férovosti* na globální úroveň. Mnoho Rawlsových žáků na tuto možnost rozšíření okamžitě navázalo. Charles Beitz a Thomas Pogge navrhli přímou kosmopolitní transpozici: národní rozměr konceptu *justice as fairness*, který počítal s občany liberálního státu, měl být transponován na globální úroveň, ve které subjekty globálně formulované spravedlnosti budou lidé jakožto světoobčané.⁹⁹ Všichni občané světového společenství si budou rovni, přestože každý se rodí a žije v jiných podmínkách. Kosmopolitní teorii spravedlnosti se Beitz a Pogge snažili prokázat oprávněnost distributivního principu, který by překonal rozdílnost životních podmínek.

Když Rawls v 90. letech publikoval *Právo národů*, jeho teorie globálních institucí se stala velkým zklamáním pro kosmopolitní teoretiky.¹⁰⁰ Rawls rozšířil liberální model reprezentace, podle kterého jsou občané férově (rozumně) zastupováni v prvním původním stavu, na globální úroveň – druhý původní stav. Subjekty takto přeformulovaného modelu reprezentace se měli stát racionální zástupci liberálních národů, kteří stanoví obsah práva národů. Díky *závoji nevědomosti* těchto zástupců by výběr principů pro právo národů měl vycházet ze základních zájmů národů, ke kterým se dospělo skrze liberální koncepci spravedlnosti, jež byla vybrána v prvním původním stavu.¹⁰¹

„Rawlsův konzervatismus v mezinárodní sféře byl nejméně vítaný u těch, kteří se pokusili rozvinout koncepci justice as fairness do mezinárodní egalitární teorie.“¹⁰² Podle Rawlse neměli být v globálním původním stavu reprezentováni přímo jednotlivci,

⁹⁸ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 178-179.

⁹⁹ WENAR, Leif. Why Rawls is Not a Cosmopolitan Egalitarian. In: MARTIN, Rex; REIDY, David A. *Rawls's law of peoples: a realistic utopia?*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2006, s. 95-114. ISBN 9781405135306, s. 97.

¹⁰⁰ WENAR (2006): *cit. d.*, s. 97.

¹⁰¹ RAWLS (2009): *cit. d.*, s. 52-59. Národy jsou racionální, vedeny základními zájmy demokratických společností, a jejich zástupci se nacházejí za závojem nevědomosti – vědí, že zastupují liberální společnost, ale neznají stav svých přírodních zdrojů nebo stupeň ekonomického rozvoje.

¹⁰² WENAR (2006): *cit. d.*, s. 97. Originální znění citace: „Rawls's conservatism in the international realm was most unwelcome to those who had tried to develop justice as fairness into an international egalitarian theory.“

nýbrž jen celé společnosti nebo národy. Právě toto určení subjektů spravedlnosti se stalo předmětem kritiky ze strany kosmopolitů. Až na několik málo univerzálně formulovaných práv, Rawls ponechal na každé společnosti podle vlastního uvážení zajistit spravedlnost v rámci národních institucí. Charles Beitz vznesl proti Rawlsovi námitku, že tato národní soběstačnost, na které je jeho teorie založena, již neodpovídá realitě současných mezinárodních vztahů. „Tento státocentrický obraz světa ztratil svoji normativní hodnotu kvůli vzestupu vzájemné globální ekonomické závislosti.“¹⁰³

Rawls se v *Právu národů* zcela zaměřil na politickou dimenzi spravedlnosti a její sociální rozměr ponechal úmyslně stranou. Pogge s Beitzem toto považují za slabé místo v Rawlsově teorii. Beitz se domnívá, že jednotlivé subjekty *Práva národů* - globálního původního stavu – by samy nepochybně řešily otázku redistribuce zdrojů, ačkoli Rawls tuto skutečnost přehlíží.¹⁰⁴ Beitz i Pogge se proto pokusili do diskuze o globální spravedlnosti zahrnout i potřebu redistributivních zásahů. Pogge tak učinil prostřednictvím *globálního egalitárního principu*¹⁰⁵, kterým navrhuje způsob, jak omezit rostoucí globální nerovnost. Beitz předkládá ve svých teoriích obdobný *globální distributivní princip*¹⁰⁶, který předpokládá výměnu zboží a služeb mezi jednotlivými společnostmi ve prospěch rozvoje chudých společností. Ve formulaci tohoto principu Beitz vychází ze sociálně orientovaného *principu rozdílnosti*, který představil Rawls v *Teorii spravedlnosti*. „Vyjdeme-li z institucí, jak je požadují stejná svoboda pro všechny a slušná rovnost příležitostí, pak jsou ambicióznější naděje lépe situovaných lidí spravedlivé tehdy a jen tehdy, přispívají-li ke zlepšení nadějí nejméně zvýhodněnějších členů společnosti.“¹⁰⁷

Kosmopolité tedy navrhli takový globální rozměr původního stavu, ve kterém každý světoobčan má svého zástupce, stejně jako v Rawlsově *prvním* původním stavu má zastoupení každý občan konkrétní liberální společnosti. V globálním původním stavu by nerovnosti v příjmech a bohatství byly uznány pouze za předpokladu, že by fungovaly ve prospěch těch jedinců, kteří by na tom byli nejhůře. Beitz s Poggem stavěli na předpokladu, že „globální spravedlnost by měla být stejně liberální a stejně

¹⁰³ BEITZ, Charles R. Justice and International Relations. *Philosophy & Public Affairs*. 1975, roč. 4, č. 4, s. 360-389. ISSN 10884963, s. 383. Originální znění citace: „The state-centered image of the world has lost its normative relevance because of the rise of global economic interdependence.“

¹⁰⁴ BEITZ (1975): *cit. d.*, s. 383.

¹⁰⁵ Viz POGGE (2006): *cit. d.*, s. 206-225.

¹⁰⁶ Viz BEITZ (1975): *cit. d.*, s. 360-389.

¹⁰⁷ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9, s. 56.

egalitární, jako *justice as fairness* předpokládá pro spravedlnost na domácí úrovni.¹⁰⁸ Odvolávali se přitom na existenci mezinárodní sítě politických, ekonomických a kulturních institucí, které spojují občany různých zemí v jeden celosvětový systém sociální kooperace.

4. Kosmopolitní model demokracie

4.1. Proč je potřeba kosmopolitní demokracie?

Archibugi uvádí, že s vítězstvím Západu nad Sovětským svazem mnoho optimistů uvěřilo, že se otevřely brány pro demokracii jako dominantní formu globální vlády. Jak se očekávalo, v následujících letech mnoho zemí v bývalém komunistickém bloku a i jinde po světě přijalo demokratické ústavy. Ovšem současně s konsolidací nových demokratických států nedošlo k dalšímu důležitému vývoji, ve který kosmopolité doufali, a to k expanzi demokracie také jako režimu globálního vládnutí. „Bylo přirozené předpokládat, že globalizace – slovo neoblíbené mnohými, ale jehož používání se nelze vyhnout - ovlivní nejen produkci, finance, technologie, média a módu, ale také mezinárodní politický systém, což povede také ke globalizaci demokracie.“¹⁰⁹ Archibugi se domnívá, že hlavní myšlenkou kosmopolitní demokracie je souběžně globalizovat demokracii a demokratizovat globalizaci. Ke globalizaci demokracie by mělo docházet jak v rámci režimů konkrétních států, tak i v kontextu nového způsobu regulace politických vztahů na globální úrovni.

Kosmopolité¹¹⁰ kritizují současný stav světového společenství a argumentují nutností institucionálních reforem, které by aktivně řešily problémy spojené s globalizačními procesy. Jak již bylo řečeno, situace po konci studené války vyvolala v řadě kosmopolitních autorů naděje, které reálný vývoj nenaplnil. Archibugi to komentuje: „válka se stále používá jako nástroj řešení sporů, mezinárodní právo je trvale porušováno a ekonomická pomoc rozvojovým zemím byla spíše snížena než

¹⁰⁸ WENAR (2006): *cit. d.*, s. 96.

¹⁰⁹ ARCHIBUGI, Daniele. Cosmopolitan Democracy and its Critics: A Review. *European Journal of International Relations*. 2004, roč. 10, č. 3, s. 437-473. ISSN 1354-0661, s. 437-438. Originální znění citace: „It was natural to assume that globalization — a word disliked by many but whose use cannot be avoided — would affect not only production, finance, technology, media and fashion, but also the international political system, leading also to a globalization of democracy.“

¹¹⁰ V této kapitole budou pod pojmem „kosmopolité“ myšleni obhájci a teoretici kosmopolitního modelu demokracie.

zvýšena.¹¹¹ Kosmopolité věří, že finanční, bezpečnostní, ekologické a jiné palčivé problémy dnešní doby lze řešit skrze zvýšenou koordinaci a kooperaci napříč hranicemi.¹¹² Je třeba posílit a přizpůsobit koncepci demokracie tak, aby obstála v současném globalizovaném věku. Konečným cílem tohoto procesu by mělo být vytvoření kosmopolitní demokracie.

Podle Archibugiho stojíme dnes ve snaze o posílení a zachování demokracie před staronovým úkolem. Starým proto, že otázky spojené s podobou demokracie a jejím dalším směřování se v průběhu historie periodicky objevovaly v teorii i praxi již mnohokrát. Není to poprvé, kdy demokracie musela podstoupit transformaci proto, aby mohla přežít. O nový úkol se dnes jedná, neboť demokracie čelí novým podmínkám, kdy světová ekonomická, sociální a kulturní transformace vyvíjí tlak na samotnou základní kostru demokracie, která spočívá na historickém kontinuu od polis k národnímu státu.¹¹³ V současnosti tak demokracie stojí před klíčovou úlohou, jak se přizpůsobit situaci, kdy národní státy stále představují dominantní prvky globálního řádu, ale nacházejí se pod silícím tlakem „ekonomické globalizace a šíření informačních a komunikačních technologií, a s tím související proliferace regionálních politických a ekonomických organizací i nadnárodních virtuálních zájmových seskupení, založených na sdílení společných náboženských, kulturních, etnických či jiných identit.“¹¹⁴

David Held s odkazem na Giddense říká, že jsme se dnes dostali do situace, kdy vývoj na lokální úrovni - bez ohledu na to, zda se odehrává v ekonomické, sociální nebo environmentální oblasti – může vyvolat okamžité důsledky v globální rovině a naopak. Kosmopolité vycházejí z názoru, že paradigma na státech založené politické odpovědnosti již není dostačující k tomu, aby mohlo optimálně reflektovat formy demokratické odpovědnosti v globálním věku. Důsledkem globalizace jsou národy a lidé propojeni tolika novými formami komunikace, že se stává stále obtížnější zůstat izolovaný od širšího světa. Tento vývoj také zapříčinil zásadní změny v organizaci politické moci. Stírá se tradiční hranice mezi „domácím“ a „zahraničním“ a mezi „teritoriálním“ a „neteritoriálním“. Přestože si státy stále uchovávají konečný legální

¹¹¹ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 438. Originální znění citace: „Moreover, war has continued to be deployed as a mechanism for tackling controversies, international law has been unrelentingly violated, and economic aid to developing countries has been decreased, rather than increased.“

¹¹² Viz HELD, David. Democratic Accountability and Political Effectiveness from a Cosmopolitan Perspective. *Government and opposition*. 2004, roč. 2, č. 39, s. 364-391. ISSN 1477-7053.

¹¹³ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 445-446.

¹¹⁴ BALABÁN, Miloš; POTŮČEK, Martin. Aktuální stav a perspektivy globálního vládnutí. *The science for population protection*. Lázně Bohdaneč: MV - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, Institut ochrany obyvatelstva, 2009, roč. 1, č. 1, s. 7-15. ISSN 1803-568x, s. 8-9.

nárok na faktickou nadvládu nad tím, co se zdá být jejich vlastním územím, tak je třeba brát v potaz rozšiřující se jurisdikci institucí globálního a regionálního vládnutí.¹¹⁵

4.2. Víceúrovňová struktura demokratického vládnutí

„Rapidní nárůst transnacionálních témat a výzev vygeneroval multicentrický systém vládnutí uvnitř i napříč politickými hranicemi.“¹¹⁶ Kosmopolité se domnívají, že nejlepší způsob, jak dospět ke kosmopolitní demokracii, je otestovat efektivnost demokracie v pěti úrovních vládnutí: lokální, státní, mezistátní, regionální a globální.¹¹⁷

Demokracii na státní úrovni si nelze představit bez lokální sítě demokratických institucí. Množství mezivládních a nevládních organizací, které byly vytvořeny za účelem propojení lokálních komunit překračujících hranice jednoho států, neustále narůstá. Kosmopolité podporují zesilování těchto struktur lokálního vládnutí také v oblastech, kde je pro jejich propojení vyžadováno překročení státních hranic. Ačkoli byla demokracie uznána jako nejlepší forma vládnutí velkou částí světa, jejího světového rozšíření ještě zdaleka nebylo docíleno. Podle Archibugiho je potřeba v rámci existujících demokratických států pěstovat principy kosmopolitismu. Pokládá otázku: Proč považujeme za členy své komunity jedince, kteří mají stejný pas jako my, ale mluví odlišným jazykem, vyznávají odlišnou víru a pocházejí z odlišného kulturního prostředí, a přitom pokládáme ty, kteří s námi mají mnohem více společného, za cizince jenom proto, že mají odlišnou národnost?¹¹⁸ Held v tomto duchu přichází s pojmem „překrývajících se společenství osudu“, podle kterého jsou trajektorie jednotlivých národů zapleteny jedna do druhé. „Už déle nežijeme, pokud jsme někdy vůbec žili, ve světě oddělených národních společenství.“¹¹⁹

Rostoucí počet mezivládních organizací je výrazem snahy rozšířit demokratické procesy na mezistátní úrovni, zároveň je také důkazem toho, jak obtížná tato snaha je. Stojíme totiž před otázkou, zda můžeme mezivládní organizace považovat za demokratické instituce. A pokud ne, mohou takové někdy vůbec být?¹²⁰ Mezivládní

¹¹⁵ HELD (2004): *cit. d.*, s. 365-366.

¹¹⁶ HELD (2004): *cit. d.*, s. 366. Originální znění citace: „The rapid growth of transnational issues and challenges has generated a multicentric system of governance both within and across political borders.“

¹¹⁷ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 445-452.

¹¹⁸ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 447.

¹¹⁹ HELD, David. Violence, Law, and Justice in a Global Age. *Constellations*. 2002, roč. 1, č. 9, s. 74-88. ISSN 1467-8675, s. 74. Originální znění citací: „overlapping communities of fate“; „We no longer live, if we ever did, in a world of discrete national communities.“

¹²⁰ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 448.

organizace jsou důkazem, že aplikovat většinový princip na mezistátní úrovni je značně problematické. Pokud bychom např. chtěli na mezistátní úrovni aplikovat většinový princip, není podle Archibugiho vůbec jisté, jaký vliv by to mělo na demokracii v rámci OSN, vzhledem k tomu, že pro členství v organizaci není vyžadována demokratičnost režimu vstupujícího státu. Dokonce ani v organizacích typu EU, jejichž členové jsou výhradně demokratické státy, není jistota, že proces rozhodování bude respektovat preference většiny zainteresovaných subjektů. Na Valném shromáždění OSN mohou mít při hlasování většinu ty státy, které svým obyvatelstvem tvoří pouze zhruba 5% světové populace.¹²¹ Vystává tak otázka, zda by byl systém více demokratický, kdyby váha hlasu každého státu byla přímo úměrná počtu jeho obyvatel. To by ovšem znamenalo, že šest nejlidnatějších států světa by mělo stabilní většinu. Kosmopolité také poukazují na skutečnost, že zvláštní pravomoci pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN jsou zcela proti tradičním principům demokracie. S výjimkou Evropské unie, která má volený parlament, žádná mezivládní organizace neumožňuje občanům svých členských států přímo se podílet (prostřednictvím volených zástupců) svými hlasy na rozhodovacím procesu. Kosmopolité upozorňují, že tyto nedostatky mezivládních organizací je třeba řešit. Potíže mezivládních organizací s dosažením takové úrovně rozhodovacího procesu, který splňuje principy demokracie, by neměly stát v cestě demokratickému řešení, naopak by měly stimulovat organizace k tomu, aby tuto problematiku zařadily do své agendy.¹²²

Regionální úroveň vládnutí je některými kosmopolity považována za příležitost k řešení otázek, které jsou na státní úrovni řešitelné jen obtížně. Archibugi se k tomu shodně vyjadřuje: „V mnoha případech se regionální úroveň ukazuje jako nejvhodnější úroveň vládnutí.“¹²³ Za vzor regionálního vládnutí bývá uváděna Evropská unie. Kosmopolité navrhuji institucionální rozšíření již existujících regionálních organizací a vytváření organizací nových v místech, kde zatím žádný obdobný pokus proveden nebyl. O dalších institucionálních návrzích budu ještě hovořit.

Pro kosmopolitní demokracii je neklíčovější poslední úroveň vládnutí - globální. Globální vládnutí je charakterizováno třemi definičními znaky: 1. víceúrovňovostí (vertikální vazby); 2. pluralitou regulátorů (státní aktéři, trh, sdělovací prostředky, občanský sektor, atd.); a 3. existencí nehierarchických sítí (horizontální

¹²¹ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 448.

¹²² ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 449.

¹²³ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 449-450. Originální znění citace: „In many cases the regional level might emerge as the most appropriate level of governance.“

vazby, které propojují formální i neformální sítě aktérů). „Globální vládnutí sestává z množiny institucí, procedur a sítí, které navzájem ovlivňují kolektivní rozhodnutí (dohody, regulace, specifické volby), potřebná ke zvládnutí globálních problémů.“¹²⁴ Kosmopolitní demokracie má představovat pracovní rámec, ve kterém mohou státní a nestátní aktéři společně pracovat na široké škále témat.

Volání po demokratičtější globální úrovni vládnutí je zřetelné v mnoha oblastech¹²⁵ – finanční toky, imigrace, environmentální obavy, lidská práva, rozvojová pomoc. Ve všech jmenovaných oblastech je dnes patrná silná iniciativa nestátních aktérů, kteří vyvíjí tlak na větší politickou odpovědnost a důslednou demokratizaci vládnutí. Jako příklad lze uvést pravidelné protesty při každoročních summitech G8, kde zaznívají požadavky mnoha skupin a globálních hnutí na větší transparentnost a kontrolu v otázkách životního prostředí, lidských práv nebo ekonomické nerovnosti. Problémem těchto iniciativ je ovšem skutečnost, že jejich členové nemohou své požadavky opřít o žádnou formu mandátu. Hlavním problémem globálního vládnutí je tak otázka legitimacy. Kosmopolité proto navrhuje vytvoření specializovaných politických institucí, které budou schopné globální vládnutí legitimizovat a zároveň budou zvyšovat povědomí o možnosti formulovat globální otázky skrze sdílenou politickou činnost. Zastánci kosmopolitní demokracie jsou přesvědčeni, že návrh demokratického globálního vládnutí má potenciál být v praxi reálnější, než se jeho kritici domnívají. Kosmopolitní demokracie totiž navrhuje propojení globálního vládnutí s globální vládou. „Základní institucí demokratického vládnutí je proto světový parlament.“¹²⁶

4.3. Problémy a dilemata globálního vládnutí

Řešení problematických otázek na globální úrovni je spojeno s množstvím obtíží. Jedním z důvodů je nejasné rozdělení činností mezi obrovské množství konkurenčních a překrývajících se organizací a institucí, které si nárokují určitý podíl při formování veřejné globální politiky.¹²⁷ Na globální úrovni se tak potýkáme s existencí překrývajících se funkcí a sporných mandátů, což má za následek to, že efektivní plnění úkolů a cílů se často ztrácí z dohledu. Mnohdy je obtížné určit, která

¹²⁴ BALABÁN; POTŮČEK (2009): *cit. d.*, s. 7-8.

¹²⁵ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 451.

¹²⁶ ARCHIBUGI (2004): *cit. d.*, s. 451. Originální znění citace: „A cardinal institution of democratic governance is therefore a world parliament.“

¹²⁷ HELD (2004): *cit. d.*, s. 368-371.

mezinárodní instance je zodpovědná za kterou globální problematiku. Institucionální fragmentace a konkurence vede nejen k problému překrývající se jurisdikce mezi úřady, ale také k tomu, že v důsledku nejasných kompetencí se některé záležitosti mezi úřady ztrácejí.

Další obtíže v systému mezinárodních institucí jsou spojeny s neschopností těchto organizací usnést se na kolektivním řešení v případě, že čelí neshodě v otázkách cílů, prostředků, nákladů, atd. To často vede k situaci, kdy cena za zdržení se jednání je vyšší, než kdyby k příslušné akci došlo. „Neschopnost jednat rozhodně tváří v tvář naléhavým globálním problémům může nejen znásobit náklady řešení těchto problémů v budoucnu, ale může také upevnit rozšířenou představu, že tyto organizace jsou nejen neefektivní, ale také neodpovědné.“¹²⁸

Deficit politické odpovědnosti mezinárodních institucí je podle Helda spojen se dvěma druhy nerovností, které spolu vzájemně souvisí. Jedná se o mocenskou nerovnost mezi jednotlivými státy a nerovnost mezi státními a nestátními aktéry při formování a vytváření globální politiky.¹²⁹ Held tuto skutečnost kritizuje, neboť multilaterální orgány by měly být plně reprezentativní, což ovšem zřídka kdy jsou. Podreprezentace některých oblastí je např. patrná na Mezinárodním měnovém fondu¹³⁰. Nerovnost mezi státy a státními a nestátními aktéry často nespočívá ani tak v jejich kvantitativním zastoupení, nýbrž kvalitativním – jak dobře jsou různé zainteresované subjekty reprezentovány. „Mít křeslo u vyjednávacího stolu ve velké mezivládní organizaci nebo na významné konferenci nezajišťuje účinnou reprezentaci.“

Pod povrchem těchto institucionálních překážek leží další spor – na globální úrovni naprosto selhává symetrie mezi těmi, kdo rozhodnutí vytvářejí (*decision-makers*) a mezi příjemci těchto rozhodnutí (*decision-takers*). Tradičně bylo napětí mezi sférou *decision-makers* a sférou *decision-takers* řešeno ideou politické komunity – teritoriálně vymezeným společenstvím, ve kterém tvůrci i příjemci politických rozhodnutí společně vytvářeli procesy a instituce. Od období utváření národních států tak byla koncepce

¹²⁸ HELD (2004): *cit. d.*, s. 369. Originální znění citace: „The failure to act decisively in the face of urgent global problems can not only compound the costs of dealing with these problems in the long run, but can also reinforce a widespread perception that these agencies are not just ineffective but unaccountable.“

¹²⁹ HELD (2004): *cit. d.*, s. 369.

¹³⁰ Výkonný sbor IMF se skládá z 24 výkonných ředitelů, přičemž osm členských států (USA, Japonsko, Německo, Francie, Velká Británie, Rusko, Čína a Saúdská Arábie) s největším podílem na rezervních zdrojích fondu automaticky obsazuje místo jednoho výkonného ředitele. In: *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Vyd. 1. Editor Petr Kratochvíl, Petr Drulák. Praha: Portál, 2009, 367 s. ISBN 978-80-7367-469-4, s. 151.

demokracie teritoriálně vázaná. „Zdalo se přesvědčivé, že politická moc, suverenita, demokracie a občanství byly jednoduše a vhodně spojeny teritoriálně vymezeným prostorem.“¹³¹ Ovšem globalizace a s ní spojené otázky globálního vládnutí zpochybnilo toto teritoriální vymezení demokracie a postavily nás podle Helda před problém, jak chápat vztah mezi *decision-makers* a *decision-takers* v situaci, kdy rozhodovací proces ovlivňuje i ty jednice, kteří se na něm nemohli ani zprostředkovaně podílet. Je třeba nalézt kritérium, které by řešilo, kdo by byl zahrnut v konkrétním rozhodovacím procesu a komu by byl odpovědný. Held je toho názoru, že řešením by mohla být hlubší souběžná decentralizace i centralizace politické moci. Co největší možná decentralizace politického rozhodování maximalizuje příležitost každého ovlivnit podmínky svého života. Na straně druhé je třeba, aby v případě otázek s transnacionálním dosahem měly politické instituce dostatečně široký operační rámec. „V tomto kontextu je vytvoření různorodých míst a úrovní demokratických fór nevyhnutelné.“¹³² Held se domnívá, že kosmopolitní model demokracie vhodně naplňuje ideu víceúrovňového demokratického vládnutí.

4.4. Kosmopolitní model demokracie

Na globálním propojování není nic nového, začalo probíhat už během prvotní expanze světové ekonomiky a vzniku moderních států. Ale jak již bylo naznačeno dříve, dnes stojíme podle kosmopolitů před zcela novými podmínkami, které staví demokracii do pozice, kdy musí být rozšířena a prohloubena uvnitř států i mezi nimi, pokud si chce uchovat svůj význam i v jednadvacátém století.¹³³

David Held předkládá osm principů, které představují základ kosmopolitismu, a tudíž stojí i v centru kosmopolitní demokracie:

1. Rovnost v hodnotě a důstojnosti;
2. Aktivní zastoupení;
3. Osobní zodpovědnost a odpovědnost;
4. Souhlas;

¹³¹ HELD (2004): *cit. d.*, s. 372. Originální znění citace: „It seemed compelling that political power, sovereignty, democracy and citizenship were simply and appropriately bounded by a delimited territorial space.“

¹³² HELD (2004): *cit. d.*, s. 375. Originální znění citace: „In this context, the creation of diverse sites and levels of democratic forums may be unavoidable.“

¹³³ HELD, David. Democracy: From City-states to a Cosmopolitan Order?. *Political studies*. 1992, č. 40, s. 10-39. ISSN 1467-9248, s. 11.

5. Kolektivní rozhodování ve veřejných záležitostech skrze hlasovací procedury;
6. Inkluzivnost a subsidiarita;
7. Vyvarování se vážných škod;
8. Udržitelnost.¹³⁴

První tři mají představovat „morální univerzum“ kosmopolitismu. Další tři principy reprezentují způsob, jakým mají být individuálně iniciované aktivity přeneseny do širší kolektivní soustavy jednání. Poslední dva předkládají rámec pro upřednostňování naléhavých výzev a ochrany zdrojů. Held je přesvědčen, že tyto principy nejsou jen výdobytkem západní kultury, nýbrž představují univerzální základy lidské společnosti.

Vestfálský model mezinárodního systému se zdál být po druhé světové válce překonán a plně nahrazen novým modelem mezinárodního práva a odpovědnosti, který stvrdilo podepsání Charty OSN v červnu 1945. Held se ovšem domnívá, že Charta ve své podstatě znamenala pouze nadstavbu starého mezistátního systému, neboť byla navržena tak, aby podporovala tehdejší mezinárodní mocenskou strukturu.¹³⁵ Jistě, znamenala v mnohých ohledech inovativní experiment, který přispěl k tomu, že bylo vytvořeno jedinečné mezinárodní fórum, ve kterém si v určitém ohledu byl každý stát roven, nicméně podle Helda selhala v úkolu vytvořit nové principy mezinárodního pořádku a nové demokratické mechanismy politické koordinace.¹³⁶ Podle kosmopolitů současná podoba OSN stále představuje státocentrický model mezinárodní politiky. Navrhují tedy takovou reformu OSN, jejímž výsledkem by bylo nahrazení tohoto modelu kosmopolitní demokracií.

David Held tedy přišel s návrhem kosmopolitního státu (*cosmopolitan polity*). Fungování tohoto kosmopolitního modelu demokracie předpokládá etablování propojené sítě demokratických veřejných fór, která by dokázala pokrýt města, státy, regiony i nadnárodní formy uspořádání. Aby tato fóra mohla efektivně fungovat, bude podle Helda nutné vytvořit odpovědné politické, administrativní a regulativní složky na globální i regionální úrovni, které by vhodně doplňovaly instituce na úrovních lokálních

¹³⁴ HELD (2004): *cit. d.*, s. 389-390. Originální znění principů: „1) equal worth and dignity; 2) active agency; 3) personal responsibility and accountability; 4) consent; 5) collective decision-making about public matters through voting procedures; 6) inclusiveness and subsidiarity; 7) avoidance of serious harm; and 8) sustainability.“

¹³⁵ HELD (1992): *cit. d.*, s. 29.

¹³⁶ HELD (1992): *cit. d.*, s. 30.

a národních.¹³⁷ „Kosmopolitní model demokracie prezentuje program možných transformací s krátkodobými i dlouhodobými politickými důsledky. Nepředstavuje volbu „všechno nebo nic“, ale spíše předkládá směr možných změn s jasnými body orientace.“¹³⁸

Kosmopolité navrhují v dlouhodobém horizontu vytvoření globálního parlamentu, jehož horní komoru by představovalo reformované Valné shromáždění OSN. Dolní komora by byla vytvořena podle modelu Evropského parlamentu. V takto utvořené sněmovně by byl světový lid reprezentován přímo volenými zástupci. Zákonodárnou moc globálního parlamentu by doplňovala soudní moc Mezinárodního trestního tribunálu. Výkonnou moc by po vzoru Rady ministrů Evropské unie představovala reformovaná Rada bezpečnosti, která by disponovala malou efektivní armádou a v případě nutnosti by byla schopna použít vojenskou sílu. Kosmopolité dále navrhují vytvoření nových regionálních parlamentů a struktur vládnutí. Tam, kde podobné útvary již existují, by došlo k posílení jejich pravomocí. Kosmopolitní model demokracie také počítá s rozšířeným využíváním generálních referend v klíčových kosmopolitních otázkách na regionální i globální úrovni.¹³⁹

Kosmopolitní reformní návrhy mezinárodních a nadnárodních institucí se ovšem potýkají s nepochybnými nesnázemi, pokud jde o „ustanovení demokratických norem v oblasti reprezentace, administrativy, prosazování zákona a legitimizace.“¹⁴⁰ Ještě obtížněji jsou obhajitelné, když se snaží zdůvodnit vytvoření jednoho světového demokratického státu, který by svým fungováním byl podobný státům národním. „Tento způsob myšlení naráží na empirickou námitku, že „politická konstituce světové společnosti postrádá charakter státu jako celku“, a na normativní námitku předjímanou Kantem, že světový stát je v každém případě špatným modelem pro myšlení o kosmopolitním řádu.“¹⁴¹

¹³⁷ HELD (2004): *cit. d.*, s. 383.

¹³⁸ HELD (1992): *cit. d.*, s. 36. Originální znění citace: „The cosmopolitan model of democracy presents a programme of possible transformations with short- and long-term political implications. It does not present an all-or-nothing choice, but rather lays down a direction of possible change with clear points of orientation.“

¹³⁹ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 328; HELD (1992): *cit. d.*, s. 30; HELD (2004): *cit. d.*, s. 383-385.

¹⁴⁰ FINE (2011): *cit. d.*, s. 117.

¹⁴¹ FINE (2011): *cit. d.*, s. 117.

5. Habermas a konstitucionalizace mezinárodního práva

5.1. Habermasova revize Kantova projektu

Habermas ve svých úvahách do velké míry z Kanta vychází, neboť považuje jeho myšlenku světoobčanského práva za aktuální v dnešním globalizovaném věku. Domnívá se, že je nezbytné promýšlet znova Kantův projekt v době, která je formovaná terorismem, válkou a nerovnoměrným vývojem světového hospodářství.¹⁴² Nicméně upozorňuje, že je třeba pojetí světoobčanského stavu zrekonstruovat tak, aby odpovídalo současné mezinárodně-politické situaci, a vzít přitom v potaz všechny dějinné zkušenosti, které jsme získali během těch dvou století, která uběhla od vydání spisu *K věčnému míru*.

Kant v tomto pojednání zpochybnil právo suverénních států vést válku (*jus ad bellum*), které tvořilo základní strukturu klasického mezinárodního práva ve vestfálském mezinárodním systému až do roku 1914. V klasickém mezinárodním právu neexistovala žádná nadnárodní instituce, která by sankciovala nebo trestala jeho porušení. Z tohoto důvodu působilo v té době mezinárodní právo jako stabilizující prvek jen do té míry, do jaké se formální rovnoprávnost jeho subjektů překrývala s reálnou mocenskou rovnováhou. Kant tyto předpoklady mezinárodního práva odmítal. Pro Kanta nebylo právo jen prostředkem k založení míru mezi národy, naopak mír měl být funkcí práva.¹⁴³ Konceptuální propojení mírového konečného účelu s právním principem Kant ostatně objasnil i ve svém pojetí všeobecných dějin. Mezinárodní právo mělo být nahrazeno společnou ústavou sjednocených států, které by koexistovaly v trvalém míru zajišťovaném světoobčanským právem. Z toho všeho Habermas vychází a staví na tom svou vlastní teorii.

Habermas se domnívá, že „pokud chceme obhájit trvajícím významem kantovského projektu, musíme odhlédnout od předpojatostí, které jsou zaviněny dobovým horizontem.“¹⁴⁴ Kant ve své době ještě např. nemohl předvídat sílu nového národního vědomí, které během 19. století postupně zachvátilo prakticky celý svět. Také podcenil

¹⁴² HABERMAS, Jürgen. Má zústavňování mezinárodního práva ještě šanci?. In: *Národ a občanství: čítanka textů: František Palacký, Hubert Gordon Schauer, Ernest Renan, George Orwell, Hannah Arendtová, Jürgen Habermas*. 1. vyd. Praha: SPHV, 2008, s. 220-306. ISBN 978-80-904187-5-2, s. 224.

¹⁴³ HABERMAS (2008): *cit. d.*, s. 227-229.

¹⁴⁴ HABERMAS (2008): *cit. d.*, s. 249.

partikulární charakter klasického mezinárodního práva, tedy to, že bylo vázané výhradně na evropskou civilizaci a její křesťanské základy. Habermas se pokouší interpretovat Kantovu kosmopolitní vizi s odstupem zkušeností, které tento filosof nemohl předvídat. Vlastní revizi kantovského projektu Habermas konkrétně rozvíjí ve třech oblastech¹⁴⁵: (1) vnější suverenita států a změněná povaha jejich vzájemných vztahů, (2) vnitřní suverenita států a normativní omezení klasické *power politics*¹⁴⁶, a nakonec (3) stratifikace světové společnosti a globalizace rizik (*globalization od dangers*).

(1) V oblasti vnější suverenity považuje Habermas Kantův koncept trvalé federace národů, ve které se národy vzájemně respektují, za nedůsledný.¹⁴⁷ Domnívá se, že práva světoobčana musí být institucionalizovaná způsobem, který bude vlády jednotlivých států k jejich plnění skutečně zavazovat. Musí tedy existovat systém vymahatelnosti těchto práv a možnost eventuálního sankcionování v případě jejich porušování. Jedině tak se z nestabilního systému států stane federace, ve které společné instituce převezmou funkce státu a její členové se dostanou do vnitřního vztahu založeného na ústavně-právních principech.

Habermas upozorňuje, že Charta OSN se k otázce vnější suverenity svých členů staví poměrně nejednoznačně. Na jedné straně OSN zakazuje útočné války (článek 2, 4)¹⁴⁸ a zplnomocňuje Radu bezpečnosti k vojenským zákrokům v případě potřeby, na straně druhé má ve svých stanovách ovšem zakázáno zasahovat do vnitřních záležitostí států (článek 2, 7). Organizace spojených národů nedisponuje žádnými vlastními ozbrojenými silami, je zcela odkázána na dobrovolnou kooperaci svých členů. Tato skutečnost měla být vykompenzována vytvořením Rady bezpečnosti, jejíž fungování je ovšem často blokováno vzájemným patem mezi velmocemi. Habermas se domnívá, že konec studené války měl být využit k rekonstrukci OSN, která by umožnila rozšířit její působnost o donucovací pravomoc. K tomu ovšem prozatím nedošlo.

(2) V otázce vnitřní suverenity států vznáší Habermas požadavek, který bezprostředně souvisí s požadavkem vymahatelnosti kosmopolitního práva, a to aby „jednotlivci získali mezinárodněprávní status jakožto nositelé i potenciální porušovatelé

¹⁴⁵ HABERMAS, Jürgen. Kant's Idea of Perpetual Peace, with the Benefit of Two Hundred Years' Hindsight. In: BOHMAN, James; LUTZ-BACHMANN, Matthias (eds). *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*. Cambridge: MIT Press, 1997, s. 113-153. ISBN 0-262-52235-7, s. 127.

¹⁴⁶ Stav mezinárodních vztahů, ve kterém státy hrozí použitím síly s cílem ochrany vlastních zájmů.

¹⁴⁷ HABERMAS (1997): *cit. d.*, s. 127.

¹⁴⁸ Charta OSN. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>

základních lidských práv.¹⁴⁹ Kant na jedné straně přiznával každému světoobčanovi určitá univerzální práva, ovšem tato práva měl stále zaručovat konkrétní stát, kterému občan měl být zcela poslušný. Pakliže pro Kanta byla záruka svobody esenciálním účelem věčného míru, pak podle Habermase neměl připustit, aby autonomie občanů podléhala suverenitě jejich států. „Smyslem kosmopolitního práva je spíše to, že jde přes hlavy kolektivních subjektů mezinárodního práva, aby dalo legální status individuálním subjektům a stvrdilo jejich nezprostředkované členství v asociaci svobodných a rovných světoobčanů.“¹⁵⁰

Významným posunem dál od kantovského příklonu k suverenitě států nad právy občanů bylo přijetí Všeobecné deklarace lidských práv v roce 1948. Čistě v teorii mohl být každý jednotlivec vyslyšen, ale dlouho neexistoval žádný mezinárodní soudní tribunál, který by v otázce porušování lidských práv mohl vydat závazné rozhodnutí. Přestože byl učiněn pokus o kontrolu dodržování deklarace prostřednictvím Komise pro lidská práva, tak úroveň globální ochrany lidských práv stále zůstávala slabá, neboť chyběla nějaká exekutivní síla, která by ji zajistila. Habermas předvídavě upozornil na nutnost vytvoření takovéto exekutivní síly, která by univerzálně garantovala dodržování lidských práv a omezila státní prosazovací síly v zájmu ochrany vlastních mocenských zájmů. „Zřízením Mezinárodního trestního tribunálu v létě 2002 vykročilo mezinárodní společenství směrem, který Habermas obhajoval v 90. letech.“¹⁵¹

(3) Tím, že uvádí jako třetí oblast nutné revize kantovského projektu stratifikovanou světovou společnost a globalizaci rizik, Habermas nepředkládá nějaký konkrétní požadavek, spíše tím vyzývá k zohlednění pozměněného charakteru mezinárodních vztahů. Říká, že dnes máme před sebou svět, který se velmi liší od toho světa, který Kant ve spise *K věčnému míru* předvídal. Kant si představoval postupně vznikající asociaci svobodných států, do které budou vstupovat státy pouze v momentě, kdy jejich zřízení již bude dostatečně republikánské a vstup do federace bude jen dalším přirozeným krokem. V praxi jsme ovšem v situaci, kdy „světová organizace dnes sjednotila všechny státy pod jednou střešou skutečně nezávisle na tom, zda mají již

¹⁴⁹ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 325.

¹⁵⁰ HABERMAS (1997): *cit. d.*, s. 128. Originální znění citace: „The point of cosmopolitan law is, rather, that it goes over the heads of the collective subjects of international law to give legal status to the individual subjects and justifies their unmediated membership in the association of free and equal world citizens.“

¹⁵¹ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 326.

zřízené republiky nebo zda respektují lidská práva.“¹⁵² To znamená, že Kantův předpoklad postupného nahrazení mezinárodního práva právem kosmopolitním probíhá za poměrně jiných podmínek, než ve své době předpokládal. Habermas se domnívá, že instituce OSN musí lépe zohlednit a zpracovat skutečnost, že její členové stojí na různých stupních sociálního a ekonomického rozvoje ve stratifikované světové společnosti. Aby byl tento fakt pozitivně překonán, je třeba vytvořit podmínky pro konsenzus ve třech oblastech¹⁵³: sdílené historické vědomí, normativní shoda o lidských právech a sdílená představa žádoucí podoby míru. Negativní koncepce míru, jak si ji představoval Kant, již v dnešní době podle Habermase není dostatečná.

5.2. Konstituční patriotismus jako alternativa nacionalismu

Habermas vychází ve svých úvahách z historické role nacionalismu jako integrujícího prvku, který jedincům umožnil se semknout kolem sdílených hodnot a utvořit národní státy. Jak už z názvu Organizace spojených národů vyplývá, dnešní světová společnost je politicky tvořena národními státy.¹⁵⁴ Habermas rozebírá vznik národních států v evropském prostoru ve svém pojednání *The inclusion of the other*. Zde říká, že k utváření národních států docházelo dvěma odlišnými způsoby: 1. od státu k národu a 2. od národu ke státu. V severní a západní Evropě (mimo Německa a Itálie) docházelo ke spojení státu a národa souběžně s upevňováním hranic existujících teritoriálních států, které byly formovány v rámci vestfálského systému. V zemích střední a východní Evropy (a v Německu a Itálii) byly národní státy vytvářeny opačným způsobem – existence národa předcházela vzniku státu. Vznik samostatného státu byl zpravidla těžce vybojován národním hnutím a byl uskutečněn až po uznání práva národa na sebeurčení. Dalšími kategoriemi národních států jsou státy, které vznikaly v procesu dekolonizace Afriky a Asie, nebo státy vzniklé po rozpadu sovětského bloku. Ve všech případech sehrálo národní vědomí významnou roli při utváření relativně stabilních politických jednotek. „Národní stát v určité době představoval přesvědčivou odpověď na historickou výzvu k nalezení funkčního ekvivalentu pro raně moderní formu sociální integrace, která se nacházela v procesu rozpadu. Dnes stojíme před analogickou

¹⁵² HABERMAS (1997): *cit. d.*, s. 131. Originální znění citace: „... a world organization has today united all states under one roof, and indeed independent of whether they have already established republics or whether they respect human rights.“

¹⁵³ HABERMAS (1997): *cit. d.*, s. 132-133.

¹⁵⁴ HABERMAS, Jürgen; CRONIN, Ciaran; DE GREIFF, Pablo (eds.). *The inclusion of the other: studies in political theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998, 300 s. ISBN 02-620-8267-5, s. 105.

výzvou.¹⁵⁵ Tou výzvou je podle Habermase globalizace komerce, komunikace, ekonomických produktů a financí, šíření technologií i zbraní, a nad vším tím rostoucí ekologická a bezpečnostní rizika, která již déle nemohou být řešena v tradičním rámci národních států.

Habermasovým úmyslem bylo naznačit, že koncepce národních států měla v historii svůj nezpochybnitelný účel. „Habermas uznal, že nacionalismus mohl svého času poskytnout cenné zdroje pro protiimperialistické boje či pro budování sociálních států, zároveň ale prohlásil, že nacionalismus už nemůže splňovat normativní požadavky naší doby.“¹⁵⁶ Historické zdůvodnění nacionalismu jako konstitučního prvku národních států, Habermasovi umožnilo předložit vhodnou alternativu, která lépe odpovídá současnému stavu světového společenství. Podle Habermase je aktuálně přijatelnější alternativou „konstituční patriotismus“, který může plnit stejné integrativní funkce jako nacionalismus, ale zároveň je slučitelný s kosmopolitními principy.

„Konstituční patriotismus označuje *jak* společnou oddanost univerzalistickým principům, *tak* i realizaci těchto principů v podobě specifických národních institucí. Je to právě toto „jak-tak“, které konstitučnímu patriotismu dovoluje posilovat postoj oddanosti vlastní zemi a současně být slučitelným s transformovaným sebevědomím světoobčanů.“¹⁵⁷ Konstituční patriotismus nepopírá nutnost existence národních států, ale bere v potaz také heterogenitu jejich obyvatelstva. Jeho základním principem je to, že od občanů není vyžadována loajalita vůči státu samotnému, jak tomu je v tradiční formě patriotismu, nýbrž vůči ústavním principům státu. Stát nemůže očekávat poslušnost občanů, pakliže jeho zákony nestojí na ústavních principech.

Habermas zpočátku usiloval o smíření kosmopolitismu s konstitučním patriotismem na úrovni národního státu, ovšem narazil na určité obtíže. Jako příklad evropského národa, který se poučil z hrůz, jež mohou z nacionalismu povstat, uvedl Německo¹⁵⁸. Zvláštní poválečné postavení Německa, které bylo dočasně zbaveno části své suverenity, umožnilo podle Habermase německému národu lépe se poučit ze svých dějin a naplnit tak ideu konstitučního patriotismu. Problematickým se ovšem ukázalo jeho dichotomické pojetí nacionalismu a konstitučního patriotismu, kdy kategoricky

¹⁵⁵ HABERMAS (1998): *cit. d.*, s. 106. Originální znění citace: „The nation-state at one time represented a cogent response to the historical challenge to find a functional equivalent for the early modern form of social integration which was in the process of disintegrating. Today we are confronting an analogous challenge.“

¹⁵⁶ FINE (2011): *cit. d.*, s. 95-96.

¹⁵⁷ FINE (2011): *cit. d.*, s. 93.

¹⁵⁸ HABERMAS (1998): *cit. d.*, s. 119.

všechno zlé připisoval prvnímu a všechno dobré druhému, aniž by zohlednil nejednoznačnost nacionalismu jako takového.¹⁵⁹

Habermas se ve své obhajobě konstitučního patriotismu později obrací k nadnárodnímu politickému společenství, zejména k Evropské unii. Habermas analogicky s tím, co přiznával Německu, považuje Evropu za mimořádný prostor, ve kterém lze čerpat poučení z komplikované a nejednoznačné historie a vyrovnat se s ní prostřednictvím konstitučního patriotismu. Ten ovšem předpokládá existenci politických procedur, které znamenají, že občané jsou nejen adresáty, ale i autory zákonů. „Jedním z problémů, s nimiž se Habermas musí při transplantaci konstitučního patriotismu do Evropy vyrovnat, je dobře zdůvodněná výhrada, že nadnárodní instituce nemohou mít zcela stejnou demokratickou legitimitu, jaká je možná na národní úrovni.“¹⁶⁰ Habermas sám uznává, že ústavní zřízení mnohonárodnostního modelu kooperace, jakým je Evropská unie, nemůže být založeno na stejných ústavních principech jako třeba federativní Spolková republika Německo. Svoji naději obrací tedy k vytvoření takové formy občanské solidarity, která zahrne všechny občany unie způsobem, kdy např. „Švédové a Portugalci budou ochotni převzít zodpovědnost jeden za druhého.“¹⁶¹ Bez ohledu na problémy spojené s otázkou demokratické legitimizace Habermas věří ve slučitelnost kosmopolitismu s konstitučním patriotizmem. Opírá se přitom o ideu „konstitucionalizace mezinárodního práva“.

5.3. Konstitucionalizace mezinárodního práva

Procesy globalizace a společenské změny posledních dvaceti let zásadně změnily naše představy v otázkách vnější a vnitřní suverenity národních států, což Habermas ve své revizi kantovského projektu zohledňuje. Národní státy přestávají být hlavním přirozeným předpokladem vědeckého zkoumání a jsme svědky postupné proměny paradigmat západní politické filosofie. Habermas se v této souvislosti začal v devadesátých letech zabývat otázkami globální spravedlnosti a pokusil se zdůvodnit „kantovský projekt konstitucionalizace mezinárodního práva, která má organickým způsobem navazovat na konstitucionalizaci moci v horizontu jednotlivých národních států a jejímž cílem má být vytvoření světoobčanského práva a kosmopolitní

¹⁵⁹ FINE (2011): *cit. d.*, s. 99.

¹⁶⁰ FINE (2011): *cit. d.*, s. 108.

¹⁶¹ HABERMAS, Jürgen. *The postnational constellation: political essays*. Reprinted. Cambridge: Polity Press, 2007. 190 s. ISBN 07-456-2352-2, s. 99.

demokracie.¹⁶² Habermas ve svých pozdějších textech již tolik nelpěl na vnitřní souvislosti mezi světoobčanským právem a kosmopolitní demokracií. Ve své knize *The Postnational Constellation* vyjádřil skepsi v otázce, zda „kosmopolitní komunita světoobčanů“ může nabídnout adekvátní půdu pro „globální domácí politiku“. Domníval se, že „institucionalizace procedur pro vytváření, zobecňování a koordinaci globálních zájmů se nemůže odehrávat v rámci organizační struktury světového státu.“

163

Habermas nevěří, že na celoplanetární úrovni lze vytvořit silný kolektivní politický subjekt. Hodnoty jako individuální svoboda a demokracie byly vždy zapuštěny v konkrétní národní identitě, která se formovala v kontextu vlastních historických tradic. I k samotné politické realizaci těchto hodnot docházelo vždy v rámci národního státu. Na celoplanetární úroveň lze toto dost obtížně přenést. Dokonce ani celosvětový konsenzus v otázce lidských práv nemůžeme považovat za stejně silný ekvivalent občanské solidarity, která se vyskytuje v rámci národních států. „Občanská solidarita je zakořeněna v partikulárních kolektivních identitách; kosmopolitní solidarita se musí spolehnout na morální univerzalizmus lidských práv samotných.“¹⁶⁴ Podle Habermase kosmopolitní soudržnost upevňují pocity rozhořčení ze situací, kdy dochází k porušování lidských práv nebo represím za strany států. Přestože je Habermas skeptický v otázce občanské solidarity na úrovni světového státu, vyjadřuje se kladně k možnostem rozšíření národní občanské solidarity a politiky sociálního státu na úroveň postnacionální federace.

Habermas formuloval na základě své interpretace Kanta takovou formu konstitucionalizace mezinárodního práva, která je silnější než ve svazu demokratických států, ale je úmyslně slabší než v univerzálním státě národů. Odmítl názor, že koncepce národního státu a kosmopolitismus musí nutně stát v opozici, naopak se domnívá, že procesy národní politiky mohou fungovat v souladu s kosmopolitními institucemi. Aby byl tento soulad možný, je klíčové, aby kosmopolitní instituce uplatňovaly stejné

¹⁶² VELEK, Josef. Nový světový řád a idea Evropy. Jürgen Habermas o "rozštěpení" Západu. In: *Spor o Evropu: postdemokracie, nebo predemokracie?*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2005, s. 203-246. Filosofie a sociální vědy, sv. 16. ISBN 80-7007-214-8, s. 203-204.

¹⁶³ HABERMAS (2007): *cit. d.*, s. 109. Originální znění citace: „A cosmopolitan community of world citizens can thus offer no adequate basis for a global domestic policy. The institutionalization of procedures for creating, generalizing, and coordinating global interests cannot take place within the organizational structure of world state.“

¹⁶⁴ HABERMAS (2007): *cit. d.*, s. 108. Originální znění citace: „Civic solidarity is rooted in particular collective identities; cosmopolitan solidarity has to support itself on the moral universalism of human rights alone.“

principy spravedlnosti, na kterých stojí politika na národní úrovni. Konflikty nastávají v momentě, kdy tento předpoklad není naplněn. „Habermasovou strategií je snaha dosáhnout smíření mezi národními a kosmopolitními institucemi, které může být doplněno uplatněním kosmopolitního práva (v nutném případě i silou) tam, kde možnost smíření neexistuje.“¹⁶⁵

Svoji tezi o konstitucionalizaci mezinárodního práva odvíjí Habermas od vývoje evropského mezinárodního práva. Tento vývoj rozděluje do několika etap, které byly vymezeny třemi dějinnými událostmi, „na jejichž pozadí se ustavují na sebe navazující inovace na obtížné cestě k právnímu a politickému uspořádání světové společnosti.“¹⁶⁶ Hrůzy světových válek přinesly první dva významné milníky ve vývoji mezinárodního práva: založení Společnosti národů, díky které se Kantův projekt dostal poprvé do agendy praktické politiky, a vytvoření Organizaci spojených národů, která měla napravit neúspěch své předchůdkyně. Nicméně ani její fungování se neukázalo jako zcela efektivní. Habermas se k tomu vyjadřuje následovně: „Ve srovnání s hanebným neúspěchem Společnosti národů v meziválečném období charakterizuje druhou polovinu krátkého 20. století ironický protiklad – kontrast mezi výraznou inovací mezinárodního práva na jedné straně a mocenskou konstelací studené války, která blokovala praktickou působnost těchto vymožeností na straně druhé.“¹⁶⁷ Rozpadem sovětského režimu (třetí milník) se podle Habermase otevřela naděje na nové světové uspořádání, které by bylo zcela v režii světové organizace. Jednoznačnost autority Spojených národů byla ovšem zproblematizována událostmi po 11. září, kdy Spojené státy vstoupily spolu s koaličními vojsky do Iráku, a vytvořila se tak „dvojznačná situace, pro kterou neexistuje v dějinách mezinárodního práva žádná paralela“.¹⁶⁸ Na jedné straně zde máme supervelmoc, která si nárokuje právo na vojenské prosazení vlastní vůle, na straně druhé stojí světová organizace, která z určitého hlediska vychází z tohoto konfliktu s mezinárodně posílenou autoritou. Nepřehledná situace vzbuzuje otázky o budoucnosti mezinárodního práva.¹⁶⁹

Habermas se domnívá, že nelze nedostatečnou efektivitu Organizace spojených národů považovat za důvod k tomu, abychom se vzdali premis kantovského projektu. „Tlak problémů, které vytváří globalizovaná společnost, zvyšuje citlivost pro potřebu

¹⁶⁵ FINE (2011): *cit. d.*, s. 90-91.

¹⁶⁶ VELEK (2005): *cit. d.*, s. 225.

¹⁶⁷ HABERMAS (2008): *cit. d.*, s. 262-263.

¹⁶⁸ HABERMAS (2008): *cit. d.*, s. 251.

¹⁶⁹ HABERMAS (2008): *cit. d.*, s. 252.

regulace a pro absenci slušné světové vnitřní politiky na transnacionální úrovni (t. j. uprostřed mezi národními státy a světovou organizací).¹⁷⁰ Habermas říká, že není možné ignorovat skutečnost, že globální mocnosti již neoperují v rámci přirozeného stavu, který předpokládalo klasické mezinárodní právo, nýbrž na střední úrovni vznikající světové politiky. Vystává před námi nikoliv stabilní obraz mnohaúrovňové politiky v rámci světové organizace, ale spíše dynamický obraz vzájemného působení a interakce mezi politickými procesy, které se odehrávají na národních, mezinárodních a globálních úrovních.¹⁷¹ Habermas se domnívá, že tímto způsobem může postnacionální konstelace „vyjít na půl cesty vstříc“ pokračujícímu zústavňování mezinárodního práva, ale prozatím chybí činitele a procedury pro systémy vyjednávání, které by mohly světovou vnitřní politiku „nastartovat“.¹⁷²

5.4. Habermas jako střední cesta?

Přístup Jürgena Habermase v chápání vztahu mezi kosmopolitismem a současnou mezinárodně-politickou situací lze považovat za kompromis mezi dvěma krajními postoji – Rawlsovým zavržením kosmopolitismu a obhájci kosmopolitní demokracie. Podle Roberta Fineho je Habermas typickým představitelem tzv. *nového kosmopolitismu*, neboť „volí střední cestu mezi dvěma krajnostmi: jednou z nich je teze o „konci národního státu“ a o jeho nahrazení globálními formami politického společenství; druhou krajností je smíření kosmopolitismu s existujícím národním státem.“¹⁷³

Na základě rekonstrukce kantovského projektu ve třech oblastech, které byly osvětleny v první části této kapitoly, Habermas navrhuje institucionální reformu OSN. Jeho představa reformy je ovšem výrazně obezřetnější než u Helda a dalších kosmopolitů, kteří za cíl reformy považují vytvoření kosmopolitní demokracie. „Na rozdíl od tohoto silného kosmopolitního projektu si je Habermas vědom institucionálních i psychologických mezí budování světoobčanské obce. Podle něj není možná politicky plnohodnotná realizace hodnot individuální svobody a demokracie na celoplanetární úrovni.“¹⁷⁴ Habermas si je oproti této poněkud radikální představě vědom toho, že institucionalizace světoobčanství má své limity, a omezuje své představy

¹⁷⁰ HABERMAS (2008): *cit. d.*, s. 280.

¹⁷¹ HABERMAS (2007): *cit. d.*, s. 109-110.

¹⁷² HABERMAS (2008): *cit. d.*, s. 278-280.

¹⁷³ FINE (2011): *cit. d.*, s. 88.

¹⁷⁴ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 328.

reformy OSN na oblast lidských práv a regulace násilí mezi státy. „Vzhledem ke zmíněným obhájčům kosmopolis na straně jedné a obhájci *status quo* Rawlsovi na straně druhé tedy Habermas zaujímá střední pozici.“¹⁷⁵ Konstitucionalizace práva mezi národy by neměla nahradit ústavně-právní principy jednotlivých národů, měla by je doplňovat.

Rawls i Habermas se hlásí ke kantovskému univerzalizmu a ve svých teoriích se pokoušejí reformulovat Kantův politicko-filosofický odkaz.¹⁷⁶ Každý tak činí trochu jiným způsobem. Rawlsův univerzalizmus je „slabý“ v tom smyslu, že uvažuje v rámci norem liberálního řádu, který považuje za výlučně spjatý s politickou kulturou Západu. Rawls se tudíž distancuje od představy celoplanetárního šíření liberální spravedlnosti. Domnívá se, že pouze lidé socializovaní v kultuře západních liberálních demokracií mohou správně posoudit důvody, jimiž jeho teorie ospravedlňuje liberální řád. „Proti tomuto slabému univerzalizmu staví Habermas univerzalizmus proceduralistický.“¹⁷⁷ Habermas obhajuje takovou podobu Kantova světoobčanského práva, ve které jeho procedury pokrývají celou planetu, aniž by k takovému sjednocení bylo zapotřebí existence světového státu. Věřící, že v neustálém dialogu a deliberaci lidí a společností bude vyjednávána optimální hranice mezi partikulárně a univerzálně platnými normami. Stejně jako Rawls spoléhá na roli mezinárodních institucí, jakými je OSN, ovšem liší se od něj v tom, že nepovažuje jejich současný stav za dostačující a vyzývá k jejich reformě.

6. Shrnutí: Tři přístupy k revizi kantovského projektu

Před dvěma stoletími vyslovil Kant svoji tezi o nové společenské smlouvě, která představovala politickou dohodu mezi národy o mírovém soužití na základě kosmopolitního práva. Toto světoobčanské právo mělo být základem kosmopolitního stavu, ve kterém nastane konec válek mezi státy a bude nastolen věčný mír. Mírové soužití mělo být rozvíjeno v rámci světové federace, která by nahradila přirozený hobbesovský stav, v němž se státy nacházely ve stavu permanentní války.

Kant ve svých úvahách zcela předběhl dobu, když upozornil na nutnost rozšířit právní systém o právo, které by upravovalo nejen vztahy mezi státy a uvnitř států, ale i

¹⁷⁵ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 332.

¹⁷⁶ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 307-338.

¹⁷⁷ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 309.

vztah státu ke každému jedinci, který se na jeho území jako návštěvník vyskytne. Kantovy myšlenky v jeho době nemohly být plně pochopeny a rozvíjeny, neboť svět stál na prahu rozmachu nacionalistických hnutí a kosmopolitní perspektiva národnosti byla považována za pošetilou.

Nacionalismus sehrál při vytváření moderních států nezpochybnitelnou úlohu, neboť se ukázal být vhodným stmelujícím prvkem v době rozpadající se sociální integrace způsobené přechodem od tradičních společností ke společnostem moderním. Koncept národních států se zdál být neobyčejně efektivním – občanská i lidská práva byla zajišťována suverenitou státu. Kosmopolitní autoři jako Beck, Habermas nebo Held se shodují v tom, že dnes stojíme před obdobnou výzvou. Tou výzvou je globalizace ekonomických produktů a financí, šíření technologií a zbraní, propojenost různých forem komunikace, a nad tím vším rostoucí ekologická a bezpečnostní rizika, která již nemohou být řešena v rámci národně-státní perspektivy. Ve vztahu k současným globalizačním procesům se zdá být Kantova kosmopolitní vize konečně aktuální.

Dnes jsme v situaci, kdy vývoj na lokální úrovni - bez ohledu na to, zda se odehrává v ekonomické, sociální nebo environmentální oblasti – může vyvolat okamžité důsledky v globální rovině a naopak. Použijeme-li Beckovu terminologii, nacházíme se dnes ve světové rizikové společnosti, která je charakteristická svou ambivalentností. Na jedné straně technický a vědecký pokrok zlepšuje životní úroveň a bezpečnost, na straně druhé produkuje nepředvídatelná vedlejší rizika. Každý lokální problém se v propojené síti ekonomických a politických vztahů může stát i problémem globálním. Nepředvídatelné vedlejší důsledky modernizačních a globalizačních procesů překračují hranice lokálních pospolitostí i národních států. Terorismus, nemoci, změny klimatu, atd. se staly problémem ne několika vybraných států, ale celého světa. Přistupovat k těmto globálním rizikům pouze z národně-státní perspektivy se stalo zcela nemožné. Kosmopolitní teorie proto implikují takovou změnu paradigmatu světové politiky, která by odpovídala globálnímu rozměru rizik.

Globalizace se zdá být hrozbou pro demokracii, pakliže považujeme demokracii za uskutečnitelnou pouze v národním státě a vzájemnou konkurenci národních států považujeme za základní princip mezinárodní politiky. Z národního hlediska se houstnoucí síť mezistátních a nadnárodních vazeb jeví jako nebezpečný a nezvladatelný mechanismus. Rostoucí hospodářská závislost, kulturní diverzifikace a nové formy nadnárodní politické kooperace vedou k tomu, že dochází k omezení autonomie

národních států. Regionální a globální formy vládnutí, které se prostřednictvím mezinárodních institucí a norem pokoušejí nahradit nebo doplnit slábnoucí roli národního státu, jsou ve své současné podobě kritizovány pro svůj demokratický deficit.

Pakliže ovšem přistoupíme na kosmopolitní perspektivu národnosti a světové politiky, kterou kosmopolitní autoři navrhují, nemusí toto omezení národní autonomie nutně znamenat i omezení demokracie. Z pohledu současného kosmopolitismu lze chápat rostoucí propojenost národních a nadnárodních forem politické kooperace jako příležitost k efektivnějšímu řešení aktuálních globálních rizik. Připustíme-li, že kosmopolitismus jako normativní koncept se svým univerzalistickým chápáním lidství může v současném procesu stírání teritoriálních hranic nabídnout vhodnou alternativu k národně-státnímu paradigmatu mezinárodní politiky, můžeme začít uvažovat o tom, co tento koncept reálně navrhuje pro možnosti demokracie v globálním prostoru.

V návaznosti na kantovský projekt věčného míru se o univerzalistickou koncepci mezinárodního uspořádání pokusil John Rawls. S vědomím postupujícího procesu globalizace chtěl v *Právu národů* transponovat vlastní koncepci spravedlnosti na nadnárodní úroveň. Rawls hovořil stručně o možnosti rozšíření své koncepce *spravedlnosti jakožto férovosti* na globální úroveň již o několik let dříve v *Teorii spravedlnosti*, která se věnovala liberálně-demokratickému pojetí spravedlnosti v rámci národního státu. Pro kosmopolitně orientované autory, mezi které patřili jeho žáci Thomas Pogge a Charles Beitz, byla tato naznačená možnost impulzem k tomu, aby začali uvažovat o kosmopolitní verzi teorie spravedlnosti. Národní rozměr konceptu *spravedlnosti jakožto férovosti*, měl být transponován na globální úroveň, ve které subjekty globálně formulované spravedlnosti budou lidé jakožto světoobčané. Rawls ovšem toto kosmopolitní nadšení nesdílel a v *Právu národů* se jasně vyjádřil, že v liberálním modelu reprezentace na globální úrovni nemají být reprezentováni přímo jednotlivci, nýbrž celé společnosti nebo národy. Rawls také nevěřil v možnost celoplanetárního šíření liberální koncepce demokracie, neboť byl přesvědčen, že liberální řád je výhradně spojen s politickou kulturou Západu.

Rawlsův univerzalizmus je konzervativní v tom smyslu, že univerzální platnost přisuzuje jen minimalisticky určeným základním lidským právům, většina individuálních práv má být garantována jednotlivými státy, což je v rozporu s kosmopolitní představou ochrany lidských a občanských práv napříč státními hranicemi. Omezení státní suverenity nejzákladnějšími lidskými právy je tak jediným kosmopolitním prvkem v Rawlsově teorii, která jinak zůstává pevně na půdě klasického

mezinárodního práva. Je to patrné např. na skutečnosti, že ochranu lidských práv podřizuje úsilí o udržení mírového stavu mezi státy, nebo že členství ve společnosti národů přiznává jen liberálním národům a těm národům, které tyto liberální národy považují za slušné. Také velmi mlhavě hovoří o tom, jaké všechny státy můžeme považovat za stojící mimo zákon, což může snadno vést ke „stigmatizaci celých národů“¹⁷⁸.

Kant předpokládal, že kosmopolitní právo mělo tvořit třetí pilíř právního systému a doplňovat tak právo státoobčanské a právo mezinárodní. V postupném přibližování se kosmopolitnímu stavu mělo docházet k úplnému nahrazení mezinárodního práva právem kosmopolitním. Rawls nic takového nepředpokládal, naopak mezinárodní právo si podle něj mělo udržet převahu nad kosmopolitními prvky mezinárodních institucí. Pakliže bychom se na výzkumné otázky¹⁷⁹ měli podívat z rawlsovské pozice, museli bychom na ně odpovědět záporně. Rawls brání autonomii mezinárodního práva s odkazem na partikularitu politických kultur a současný stav mezinárodních institucí považuje za dostatečný. Nedomnívá se tedy, že by byla nutná jejich kosmopolitní reforma, natož že by prostřednictvím kosmopolitních institucí bylo možné rozšířit demokratický model vládnutí na celoplanetární úroveň. Zároveň odmítá, aby dodržování lidských a občanských práv bylo na státech vymáháno nějakou nadnárodní institucí s donucovací mocí.

V opozici proti Rawlsově kosmopolitní zdrženlivosti v interpretaci kantovského projektu stojí obhájeři plnohodnotného kosmopolitního práva a kosmopolitního vládnutí. David Held a Daniel Archibugi interpretují globalizaci a rostoucí propojování světa jako výzvu k omezení či přímo překonání vestfálského principu státní suverenity a k „budování kosmopolis.“¹⁸⁰ Nadnárodní instituce mají podle nich získat větší autoritu na úkor principu teritoriální suverenity. Kosmopolité věří, že lze řešit současné globální problémy skrze rozšíření demokracie jako režimu globálního vládnutí. Domnívají se, že tak může být učiněno silnější demokratizací v pěti úrovních vládnutí – lokální, státní, mezistátní, regionální a nakonec globální. Tento multicentrický systém vládnutí produkuje velké množství státních i nestátních aktérů, což má za následek, že proces rozhodování neodpovídá vždy demokratickým požadavkům. Týká se to zejména

¹⁷⁸ FINE (2011): *cit. d.*, s. 130.

¹⁷⁹ V úvodu byly položeny tyto otázky: Může být docíleno větší demokratizace globálního vládnutí prostřednictvím kosmopolitní reformy mezinárodních institucí? Je reálná kosmopolitní představa vytvoření univerzálního demokratického státu? Je žádoucí nadnárodní garance kosmopolitních práv?

¹⁸⁰ BARŠA (2007): *cit. d.*, s. 339.

mezinárodních organizací, jejichž principy a stanovy nesou často nedemokratické znaky (např. zvláštní pravomoci pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN). S výjimkou Evropské unie, která má volený parlament, žádná mezinárodní organizace neumožňuje občanům svých členských států podílet se prostřednictvím volených zástupců svými hlasy na rozhodovacím procesu.

David Held a Daniel Archibugi, obhájci kosmopolitní demokracie, vycházejí z předpokladu, že v důsledku globalizace je národní stát jen jedním z mnoha světových aktérů. Následkem existence velkého množství konkurenčních a překrývajících se organizací a institucí, které si nárokují podíl při formování světové politiky, se na globální úrovni setkáváme s neefektivností politického rozhodování. Státní i nestátní aktéři se na globální úrovni také potýkají s problémem chybějící demokratické legitimacy, neboť kromě Evropské unie nedisponuje žádná vládní ani nevládní instituce voleným parlamentem. Kosmopolité se domnívají, že existenci demokratického deficitu v rozptýleném politickém prostoru globálního vládnutí, ve kterém národní státy ztrácejí svoji výhradní suverenitu na úkor rostoucího množství dalších světových aktérů, lze řešit kosmopolitní reformou stávajících mezinárodních institucí. Za konečný cíl institucionální reformy OSN z hlediska obhájců kosmopolitní demokracie je považováno vybudování celosvětového státu, který analogicky s národním státem disponuje třemi složkami moci: mocí výkonnou (rekonstruovaná Rada bezpečnosti), mocí zákonodárnou (světový parlament) a mocí soudní (trestní dvůr).

Z pohledu obhájců kosmopolitní demokracie lze na výzkumné otázky této práce odpovědět jednoznačně kladně. Kosmopolité se domnívají, že demokracie musí být rozšířena a prohloubena na všech úrovních vládnutí, tedy i globální. Prostřednictvím silnější kosmopolitizace mezinárodních institucí má být snížen deficit demokracie, který byl vytvořen oslabením role národních států v důsledku globalizačních procesů a neefektivním fungováním mezinárodních institucí, jež měly tuto částečnou ztrátu státní suverenity kompenzovat v nadnárodních kooperačních procesech. Hlavní problém demokratického globálního vládnutí – otázka legitimacy – má být řešen reformou stávajících politických institucí. Konečným důsledkem těchto institucionálních reforem má být spojení globálního vládnutí s globální vládou a vytvoření celoplanetárního demokratického státu. Na úrovni tohoto světového státu bude existovat soudní moc, která bude nezprostředkovaně garantovat dodržování lidských a občanských práv.

Habermas se stejně jako Rawls hlásí ke kantovskému univerzalizmu, ale činí to na rozdíl od něj proceduralisticky. Domnívá se, že v neustálém dialogu a deliberaci se

bude vytvářet rovnováha mezi partikulárními zvláštnostmi jednotlivých kultur a univerzálně platnými normami. Habermas vychází z předpokladu, že Kantův projekt dosažení kosmopolitního stavu prostřednictvím postupného nahrazování mezinárodního práva právem kosmopolitním je v dnešním globálním věku znovu aktuální, ovšem je třeba ho podrobit výrazné revizi. Tuto revizi rozvíjí ve třech oblastech, z nichž Habermasovi vyplývají tři klíčové požadavky: 1. Práva světoobčana musí být institucionalizována způsobem, který státy k jejich plnění skutečně zavazuje, tudíž musí existovat systém vymahatelnosti těchto práv; 2. Jednotlivci musí získat mezinárodněprávní status nositelů i potenciálních porušovatelů základních lidských práv; 3. Při interpretaci kantovského projektu je nutné zohlednit stratifikaci světové společnosti a globalizaci rizik.

Tento poslední požadavek souvisí s tím, že Habermas si je vědom, jak globalizační a modernizační procesy posledních let zásadně změnilly naše představy v otázkách vnější a vnitřní suverenity národních států. V reakci na tyto změny přišel Habermas s kantovským projektem konstitucionalizace mezinárodního práva, který má přirozeným způsobem navazovat na konstitucionalizaci moci v rámci jednotlivých národních států. Habermas stejně jako kosmopolité požaduje institucionální reformu OSN v duchu kosmopolitismu, ale míru institucionalizace světoobčanství omezuje na oblast lidských práv a regulace násilí mezi státy. Habermas nevěří, že je na celoplanetární úrovni možné vytvořit takový kolektivní politický subjekt, jakým je kosmopolitní stát. Sdílené hodnoty jako svoboda a demokracie se formovaly a k jejich politické realizaci docházelo vždy v hranicích konkrétních národních identit.

Jak již předjímal závěr předcházející kapitoly, kosmopolitní přístup Jürgena Habermase lze považovat za jakousi střední cestu mezi dvěma krajními postoji – Rawlsovým zavrnutím kosmopolitismu a obhájci kosmopolitní demokracie. Z habermasovské pozice tak nalézáme třetí, do určité míry kompromisní, odpověď na výzkumné otázky této práce. Habermas je na rozdíl od Rawlse přesvědčen, že práva světoobčana musí být na státech vymahatelná nějakou nadřazenou donucovací mocí. Z Habermasovy perspektivy je proto třeba přistoupit ke kosmopolitní reformě mezinárodních institucí, neboť nesplnily naděje, které do nich byly vkládány po rozpadu bipolárního světa, stejně jako zklamaly v meziválečném období a v období po druhé světové válce. Podle Habermase ovšem není nutné vzdát se kantovského projektu kvůli nedostatečné efektivitě OSN, ale je možné usilovat o její kosmopolitní reformu prostřednictvím konstitucionalizace mezinárodního práva. Habermas se staví skepticky

k možnosti, že by výsledkem této reformy bylo reálné ustanovení univerzálního demokratického státu. Domnívá se, že hodnoty jako individuální svoboda a demokracie nelze na celoplanetární úroveň přenést. Habermas si je vědom, že nadnárodní instituce nemohou mít stejnou demokratickou legitimitu jako instituce národní, a proto usiluje o smíření mezi národními a kosmopolitními institucemi. Tam, kde smíření neexistuje, ho bude dosaženo prostřednictvím kosmopolitního konstitucionalismu – „souboru závazných pravidel odsouhlasených všemi existujícími státy“.

Závěr

V úvodu práce jsem si položila tři výzkumné otázky, které se zabývají problémem ochrany lidských práv a demokracie jako režimu vládnutí v globálním věku. Pokusila jsem se na ně odpovědět prostřednictvím analýzy textů tří současných autorů, kteří se liší v názoru na doporučovanou mírou kosmopolitního přístupu na globální úrovni. Vycházela jsem přitom z tvrzení, že v dnešním globalizovaném světě je kantovský projekt mírového svazku svobodných států žijících v trvalém míru prostřednictvím světoobčanského práva znovu aktuální. V odpovědích na výzkumné otázky jsem našla potvrzení svého předpokladu, že kosmopolitní teorie jsou relevantní odpovědí na fenomén globalizace.

V důsledku globalizace se dnes nacházíme v době charakteristické nerovnoměrným vývojem světového hospodářství a existencí nepřehledné multicentrické sítě ekonomických a politických světových aktérů, doplněné globálním rozměrem bezpečnostních a ekologických rizik. Je v takové situaci žádoucí nadnárodní garance kosmopolitních práv? Z rawlsové pozice bychom museli odpovědět, že nikoliv. Rawls se domníval, že státní suverenita by měla být omezena pouze ochranou nejzákladnějších lidských práv. To, zda a jak bude tato ochrana realizována, by nemělo vycházet z autority nějaké nadřazené moci, nýbrž z konsenzu liberálních a slušných národů. Obhájci kosmopolitní demokracie s tímto názorem nesouhlasí, neboť jsou přesvědčeni, že ochrana lidských práv by neměla spočívat v rukou jednotlivých států, jak tvrdí Rawls. Spolu s Habermasem prosazují nutnost kosmopolitní reformy mezinárodních institucí, na základě které by tyto instituce disponovaly donucovací mocí, jež by jednotlivé státy skutečně zavazovala k dodržování lidských práv v jejich plném rozsahu. Kosmopolitní teorie tedy podporují vytvoření takové institucionální

podoby světoobčanských práv, prostřednictvím které budou práva garantována občanům přímo a nezprostředkovaně, což se zdá být v dnešní nepřehledné době nepochybně žádoucí.

V souvislosti s ekonomickou, kulturní a politickou globalizací se objevují nové problémy, které již nemohou být řešeny v rámci národních států. Zároveň s tím roste na globální úrovni počet světových aktérů, kteří se ucházejí o podíl na moci. Národní státy tak ztratily absolutní dominanci nad globálním prostorem, ve kterém se nyní musí přizpůsobovat novým regionálním a globálním formám vládnutí. Moderní koncept demokracie přitom pro své fungování tradičně předpokládá rámec národního státu. Může být docíleno větší demokratizace globálního vládnutí prostřednictvím kosmopolitní reformy mezinárodních institucí? Kosmopolitně rezervovaný Rawls považuje současný stav mezinárodních institucí za dostatečný, neboť se spoléhá na morální úsudek liberálních a slušných národů. Oproti tomu Habermas a kosmopolité shodně považují institucionální reformu mezinárodních institucí za nezbytně nutnou. Liší se ovšem v míře doporučené kosmopolitizace. Zatímco Habermas usiluje o smíření kosmopolitních institucí typu Organizace spojených národů a Světové banky s politikou národních států v procesu konstitucionalizace mezinárodního práva, kosmopolité považují za konečný výsledek této reformy vybudování celosvětového státu, který analogicky s národním státem disponuje třemi složkami moci – zákonodárnou, výkonnou a soudní. Tímto odpovídám i na poslední otázku, která se týká možnosti vytvoření celoplanetárního demokratického státu. Tuto krajně kosmopolitní představu považují za nereálnou Rawls i Habermas. Rawls z toho důvodu, že je přesvědčen, že liberálně-demokratický řád je spojen výhradně s politickou kulturou Západu. Habermas nevěří, že na celosvětové úrovni lze uvažovat o existenci silného kolektivního politického subjektu, protože hodnoty jako svoboda a demokracie jsou zakořeněny v partikulárních kolektivních identitách.

Kant uvažoval o věčném míru jako o druhé společenské smlouvě, která mezi státy ustanoví takovou politickou dohodu, jež prostřednictvím dodržování kosmopolitních práv zajistí celosvětový mírový řád. Kosmopolitní teorie se pokoušejí Kantův koncept věčného míru vztáhnout na současný globální věk. Ať už zastáváme kosmopolitně zdrženlivé stanovisko Johna Rawlse, nebo se spolehneme na zústavňování mezinárodního práva po vzoru Jürgena Habermase, či se dokonce necháme zlákat a uvěříme v proveditelnost utopických návrhů světového státu v režii

kosmopolitní demokracie, tak musíme kosmopolitním teoriím přiznat jejich snahu vyřešit problematické otázky související s globalizačními procesy.

Není pochyb o tom, že v dnešní době, kdy paradigma národně-státní perspektivy mezinárodní politiky ztrácí na síle, je nutné znovu promýšlet kantovský projekt a hledat vhodnou alternativu k národní perspektivě. Kosmopolitismus jako normativní koncept, který volá po občanství založeném nikoliv na příslušnosti k národu nebo státu, ale příslušnosti k celému lidskému společenství, by tou alternativou být mohl. Nicméně, co se týče praktických implikací kosmopolitního přístupu k ochraně lidských práv a k demokratizaci globálního vládnutí, existuje mezi kosmopolitními teoretiky široké spektrum vzájemně si odporujících názorů.

Summary

Cosmopolitanism received its first political conceptualization in Kant's proposition of a voluntary league of nations. Contemporary cosmopolitan theorists are aware of political, economic and cultural changes raised by greater global interdependence. In order to find a new political approach to globalization, cosmopolitan theorists attempt to reconstruct Kant's concept of cosmopolitan law and cosmopolitan citizenship based not on the state or nation but on the world. Each of these theorists suggests different amount of cosmopolization concerning world politics.

In the introduction of this thesis I asked three questions: Is a supranational guarantee of cosmopolitan rights desirable? Is it possible to achieve greater democratization of global governance through a cosmopolitan reform of international institutions? Is a cosmopolitan idea of establishing a world democratic state realistic? To answer these questions I reexamined cosmopolitan theories of three contemporary authors – John Rawls, Jürgen Habermas and David Held.

From the rawlsian perspective all my questions would be considered wrong. In Rawls's point of view no supranational institutions should be endowed with repressive power over state sovereignty. Neither the cosmopolitan reform of international institutions nor the establishment of a world state is desirable. On the contrary, David Held offers a cosmopolitan vision of a universal democratic state, where every person is treated as a citizen of world. Jürgen Habermas is rather skeptical of establishing such

kind of political formation. He suggests a cosmopolitan reform of international institutions that would ensure greater protection of human rights.

There is no doubt that in the age of globalization the traditional paradigm of world politics based on the nation-state perspective appears to be outdated and no longer useful to explain this new global reality. It seems unavoidable that we need to find a new alternative to the national perspective. Although cosmopolitanism is not a new idea, it offers a useful normative perspective of globalized world. Nonetheless, concerning practical implications of a cosmopolitan approach to human rights and democracy there is no agreement between cosmopolitan theorists.

Použitá literatura

1. Monografie

BARŠA, Pavel. *Síla a rozum: spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2007. 430 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 23. ISBN 978-80-7007-256-1.

BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. 1. vyd. Překlad Marek Pavka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 191 s. Sociologická řada, sv. č. 4. ISBN 978-807-3251-239.

BECK, Ulrich. *Moc a protiváha moci v globálním věku: nová ekonomie světové politiky*. Vyd. 1. Překlad Alena Bakešová, Vladimír Jochmann. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 460 s. POST, sv. 11. ISBN 978-808-6429-670.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Vyd. 1. Překlad Otakar Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 431 s. POST, 9. sv. ISBN 80-864-2932-6.

CÍSAŘ, Ondřej. Mezi suverenitou a světovým státem. Nezavršená demokracie. In: HRUBEC, Marek. *Globální spravedlnost a demokracie*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2004, s. 157-176. ISBN 8070072105.

FERRARA, Alessandro; HRUBEC, Marek, (ed). *Nedostatek soudnosti?: evropská a kosmopolitní otázka*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2007. 136 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 24. ISBN 978-80-7007-257-8.

FINE, Robert David. *Kosmopolitismus: základní ideje globálního uspořádání*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2011. 273 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 39. ISBN 978-80-7007-346-9.

- GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta: obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Překlad Alena Gregorová. Praha: Mladá fronta, 2001, 149 s. Myšlenky (Mladá fronta), sv. 2. ISBN 80-204-0906-8.
- HABEMRAS, Jürgen. Kant's Idea of Perpetual Peace, with the Benefit of Two Hundred Years' Hindsight. In: BOHMAN, James; LUTZ-BACHMANN, Matthias (eds). *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*. Cambridge: MIT Press, 1997, s. 113-153. ISBN 0-262-52235-7.
- HABERMAS, Jürgen. Má zústavňování mezinárodního práva ještě šanci?. In: *Národ a občanství: čítanka textů: František Palacký, Hubert Gordon Schauer, Ernest Renan, George Orwell, Hannah Arendtová, Jürgen Habermas*. 1. vyd. Praha: SPHV, 2008, s. 220-306. ISBN 978-80-904187-5-2.
- HABERMAS, Jürgen; CRONIN, Ciaran; DE GREIFF, Pablo (eds.). *The inclusion of the other: studies in political theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998, 300 s. ISBN 02-620-8267-5.
- HABERMAS, Jürgen. *The postnational constellation: political essays*. Reprinted. Cambridge: Polity Press, 2007. 190 s. ISBN 07-456-2352-2.
- HRUBEC, Marek. Mezinárodní versus globální spravedlnost. Polemika mezi nacionalisty a kosmopolity. In: HRUBEC, Marek. *Globální spravedlnost a demokracie*. Vyd. 1. Praha: Filosofía, 2004, s. 77-104. ISBN 8070072105.
- KANT, Immanuel. *K věčnému míru: filosofický projekt; O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 101 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 31. ISBN 80-86005-85-2.
- KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 194 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 46. ISBN 9788086429663.
- LUTZ-BACHMANN, Matthias. Kant's Idea of Peace and the Philosophical Conception of a World Republic. In: BOHMAN, James; LUTZ-BACHMANN, Matthias. *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*. Cambridge: MIT Press, 1997, s. 59-77. ISBN 0-262-52235-7.
- NUSSBAUM, Martha. Kant and Cosmopolitanism. In: BOHMAN, James; LUTZ-BACHMANN, Matthias (eds). *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*. Cambridge: MIT Press, 1997, s. 25-57. ISBN 0-262-52235-7.
- POGGE, Thomas. Do Rawls's Two Theories of Justice Fit Together? In: MARTIN, Rex; REIDY, David A. *Rawls's law of peoples: a realistic utopia?*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2006, s. 206-225. ISBN 9781405135306.
- RIST, John M. *Stoická filosofie*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1998. 343 s. Oikúmené. ISBN 80-86005-73-9.

- RAWLS, John. *Právo národů*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2009. 219 s. Filosofie a sociální vědy; sv. 31. ISBN 978-80-7007-302-5.
- RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9.
- SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, 350 s. Filosofie a sociální vědy, sv. 35. ISBN 978-807-0073-209.
- VELEK, Josef. Nový světový řád a idea Evropy. Jürgen Habermas o "rozštěpení" Západu. In: *Spor o Evropu: postdemokracie, nebo predemokracie?*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2005, s. 203-246. Filosofie a sociální vědy, sv. 16. ISBN 80-7007-214-8.
- WENAR, Leif. Why Rawls is Not a Cosmopolitan Egalitarian. In: MARTIN, Rex; REIDY, David A. *Rawls's law of peoples: a realistic utopia?*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2006, s. 95-114. ISBN 9781405135306.

2. Periodická literatura

- ARCHIBUGI, Daniele. Cosmopolitan Democracy and its Critics: A Review. *European Journal of International Relations*. 2004, roč. 10, č. 3, s. 437-473. ISSN 1354-0661.
- ARCHIBUGI, Daniele. Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace. *European journal of international relations*. 1995, vol. 1, č. 4, s. 429-456. ISSN 1460-3713.
- BALABÁN, Miloš; POTŮČEK, Martin. Aktuální stav a perspektivy globálního vládnutí. *The science for population protection*. Lázně Bohdaneč: MV - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, Institut ochrany obyvatelstva, 2009, roč. 1, č. 1, s. 7-15. ISSN 1803-568x.
- BEITZ, Charles R. Justice and International Relations. *Philosophy & Public Affairs*. 1975, roč. 4, č. 4, s. 360-389. ISSN 10884963.
- Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Vyd. 1. Editor Petr Kratochvíl, Petr Drulák. Praha: Portál, 2009, 367 s. ISBN 978-80-7367-469-4.
- HELD, David. Democracy: From City-states to a Cosmopolitan Order?. *Political studies*. 1992, č. 40, s. 10-39. ISSN 1467-9248.
- HELD, David. Democratic Accountability and Political Effectiveness from a Cosmopolitan Perspective. *Government and opposition*. 2004, roč. 2, č. 39, s. 364-391. ISSN 1477-7053.
- HELD, David. Violence, Law, and Justice in a Global Age. *Constellations*. 2002, roč. 1, č. 9, s. 74-88. ISSN 1467-8675.

JASPERS, Karl. *Kantův spis „K věčnému míru“*. Reflexe: Filosofický časopis, 1999, vol. 20, s. 5-1-23. ISSN 0862-6901.

KANT, Immanuel. *Idea všeobecných dějin ve světoobčanském ohledu*. Filosofický časopis. 1990, vol. 38, č. 6, s. 818-828. ISSN 0015-1831.

RASMUSSEN, David. Kant, Rawls a kritika kosmopolitismu. *Filosofický časopis*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2010, roč. 58, č. 2. ISSN 0015-1831.

SZALÓ, Csaba. Transnacionalismus a kritika metodologického nacionalismu. *Sociální studia*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2006, roč. 6, č. 1, s. 49-68. ISSN 1214-813x.

3. Dokumenty

Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora [online]. [cit. 2012-04-15] Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>